

Fekete Csanád – Honti Szilvia –
Horváth Friderika – Jankovich B. Dénes –
Korom Anita – Költő László

Terepjárások Somogy megyében 1999–2004

A Kulturális Örökség Igazgatósága és a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága 1999 tavaszán kezdett közös programot, melynek célja a Somogy megyében megismert vaskohászati telepek környezetének terepjárással történő teljes körű felderítése volt. Tekintettel arra, hogy a vaskohó telepek „feltalálása” Stamler Imre nevéhez fűződik, így adódott, hogy a terepjárás kiindulási pontjául az ő elsődleges tevékenységi területét válasszuk, vagyis Somogyjád környékét. Végeredményben öt év alatt összesen hét terepjárási szezonban sikerült terepmunkát végezni.¹ Ennek során Somogyjád környékén 8 település határát a lehetőségekhez képest teljesen, míg néhány község területét kisebb-nagyobb részletekben tudtuk megvizsgálni. A nyolc község: Alsóbogát, Bodrog, Edde, Somogyfajsz, Somogygeszti, Somogyjád, Somogyvámos, Pusztakovácsi.²

Mivel a terepmunka célja az volt, hogy a korábbi lelőhelyeket szisztematikus bejárás során hitelesítsük, továbbá minden lehetséges lelőhelyet felderítsünk, ezért az extenzív módszert alkalmaztuk. Legalább egyszer bejártuk a település határának hozzáférhető helyeit, de elég sok esetben került sor kétszeri, sőt többszöri bejárásra is. Sajnos jelentős területek az öt év folyamán egyáltalán nem voltak hozzáférhetőek, és ez alatt nemcsak az erdőket, réteket stb. kell érteni, hanem több száz hektárnyi műveletlen (ugar) szántóföldet is. Kezdetben a szisztematikus módszert választottuk, ami a tábláról-táblára történő, 50 méteres térközökkel történő bejárást jelentette.³ A régió természetföldrajzi, talajtani adottságainak alaposabb megismerése, továbbá a településrégészeti megfigyelések alapján ezt a módszert feladtuk, és a hátralévő időben a településre alkalmas helyek szisztematikus, míg az egyéb területek mintavétellel történő bejárást választottuk. Ez azt jelentette, hogy csak minden második, bizonyos területeken minden negyedik nagyobb (legalább 100 hektáros) tábláját jártuk be szisztematikus módszerrel.⁴ Nem állítjuk, hogy egyetlen lelő-

Csanád Fekete – Szilvia Honti –
Friderika Horváth – Dénes Jankovich B. –
Anita Korom – László Költő

Field walkings in Somogy county 1999–2004

The Directorate of Cultural Heritage and the Directorate of the Museums of Somogy county launched a joint project in the spring of 1999 with the purpose of the complex exploration of the environment of the iron metallurgical sites in Somogy county with field walkings. With regard to the fact that the “discovery” of the iron metallurgical sites is linked with Imre Stamler’s name, we chose the main territory of his activity as a starting point, which is the region of Somogyjád. Finally, we managed to carry out field work in seven field walking seasons in five years.¹ We could completely inspect the environment of 8 settlements in the region of Somogyjád, as far as the circumstances afforded, while only smaller and larger details could be studied in the case of a few villages. The eight villages are the following ones: Alsóbogát, Bodrog, Edde, Somogyfajsz, Somogygeszti, Somogyjád, Somogyvámos, Pusztakovácsi.²

As the purpose of the field work was to authenticate the sites in the course of systematic field walking and to explore every potential site, we chose the extensive method. We inspected the available areas of the fields of the individual villages at least once, and fairly often repeated it once or more times. Regrettably, significant territories remained unattainable during the five years, which meant not only forests and meadows etc, but hectares of uncropped fields (fallows). Initially we chose the systematic method, which meant that we inspected the individual fields with the participants walking 50 metres from one another.³ The more thorough knowledge of the geographical and pedological endowments of the region and the settlement archaeological observations persuaded us to give up this method and in the rest of the time we used the systematic field walking method in the areas that seemed suitable for settlements and took samples from the rest of the territories. It meant that we inspected only every second, in certain areas every fourth large field (extending to at least 100

1 A terepjárásokban Stamler Imrén és a szerzőkön kívül részt vett még: M. Aradi Csilla, Cserép Tamás, Deberczeni Réka, Kiss Viktória, Klinger László, K. Németh András, Kohári Gabriella, Krisztián Andrea, Lázár Gabriella, Mersdorf Zsuzsa, Nagy Levente, Németh Péter Gergely, Sipos Carmen, Szajcsán Éva, Szitás Anett, Tóth János Attila és Virágos Gábor. Fogadják valamenynyien köszönetünket.

2 A szomszédos Csombárd, Magyaregres, Mernye, Osztópán és Pamuk községek területén két-három lelőhelyet térképeztünk fel.

3 Ilyen módszerrel csak két község: Alsóbogát és Somogyjád határát vizsgáltuk át.

4 A mintavételt akkor ritkítottuk, amikor a bejárás negatív eredményt hozott, és természetföldrajzi vagy egyéb tényezők alapján sem volt sok remény arra, hogy újabb lelőhelyekre bukkanjunk.

1 The following persons took part in the field walkings beside Imre Stamler and the authors: Csilla M. Aradi, Tamás Cserép, Réka Deberczeni, Viktória Kiss, László Klinger, András K. Németh, Gabriella Kohári, Andrea Krisztián, Gabriella Lázár, Zsuzsa Mersdorf, Levente Nagy, Péter Gergely Németh, Carmen Sipos, Éva Szajcsán, Anett Szitás, János Attila Tóth and Gábor Virágos. We are grateful to all of them.

2 Two-three sites have been mapped on the territory of the neighbouring Csombárd, Magyaregres, Mernye, Osztópán and Pamuk villages.

3 This method was used in the fields of only two villages: Alsóbogát and Somogyjád.

hely sem maradt ki kutatásaink során, de az bizonyosan mondható, hogy minden lényeges és fontos lelőhelyet felfedeztünk a vizsgált területen.

hectares) with the systematic method.⁴ We cannot say that no site was missed yet we are certain that we discovered every important and significant site on the examined territory.

Település <i>Settlement</i>	Lelőhely <i>Site</i>	Település <i>Settlement</i>	Lelőhely <i>Site</i>
Alsóbogát	34	Pamuk	4
Bodrog	28	Pusztakovácsi	56
Csombárd	3	Sántos	2
Edde	13	Somogyfajsz	27
Kaposmérő	5	Somogygeszti	36
Kaposújlak	11	Somogyjád	68
Kaposvár	179	Somogyvámos	43
Magyaregres	4	Somogyvár	1
Osztopán	3	Összesen <i>Total</i>	517

1. táblázat: Azonosított lelőhelyek megoszlása települések szerint
Table 1: The distribution of the identified sites by settlements

A munkának természetesen része volt a múzeumi adatári adatok összegyűjtése, és a helyszínen történő azonosítása. Tekintettel arra, hogy ez egybeesett az országos régészeti nyilvántartás elkészítésével is, ennek kettős haszna is mutatkozott. A múzeumi adattárból megismerhető lelőhelyek száma egyetlen községben sem érte el a tízet, a terepjárás nyomán pedig azt mondhatjuk, egyetlen település sincs, ahol tíznél kevesebb régészeti lelőhely lenne. (1. táblázat)

A nyolc községben a terepjárást lényegében 2003 tavaszára befejeztük. A további szezónokra ezen a területen már csak azért volt szükség, hogy a hozzáférhetetlen helyeken ismétléseket végezzünk. Sajnos, ezt a munkát a fentebb ismertetett ok miatt a mai napig sem tudtuk maradéktalanul befejezni. Mivel az nem látszott gazdaságos megoldásnak, hogy csak az ilyen ismétlésekre „települjünk ki”, két lehetőség kínálkozott: évről-évre újabb települések bevonásával tágítjuk a terepjárás körét, vagy egy ettől a területtől független, másik, befejezhető feladatot választunk. Az utóbbi melletti döntés született, és így került sor Kaposvár környékének részletes vizsgálatára. Ezt két ok is sürgette: egyrészt elkészült az új elkerülő út, melynek következményeként a következő években újabb jelentős területeket fognak a fejlesztésekbe bevonni, továbbá napirenden volt a város új rendezési tervének elkészítése. Ezért 2003–2004-ben a régi lelőhelyek azonosítása mellett Kaposvár határának bejárását végeztük el. Az alábbiakban e két terület kutatási eredményeit külön-külön összegezzük.

I. A Somogyjád környéki települések

A szóban forgó nyolc község területén, a Pogány-víz és a hetesi vízvázalasztó mentén érintkezik egymással a belső-somogyi homokterület és a külső-somogyi dombvidék. A Kapos és a Balaton vízvázalasztója ezen a vidéken majdnem É–D irányt vesz fel, és a Gamás-Osztopán-He-

The collection of the data in the museum archives and their authentication in the field was naturally part of our work. With regard to the fact that it coincided with the preparation of the national archaeological register, this work brought a double result. The number of the sites by villages remained under ten according to the data in the museum archives, while the field walkings have demonstrated that all the settlements had at least ten archaeological sites in their fields. (Table 1)

In eight villages we practically finished field walking by the spring of 2003. The rest of the seasons were necessary on this territory to repeat the procedure in areas that could not be reached. Regrettably, it could not yet be accomplished because of the above described reasons. As it did not seem an economic solution to plan field work with the only aim of these “repetitions” we had to consider two solutions: either we enlarge the scope of the field walkings with new villages from year to year, or choose another task in a different area, which can be terminated. The decision was in favour of the latter one, which led to the detailed inspection of the region of Kaposvár. Two reasons made this work urgent: the new road that passes by Kaposvár had been finished, which meant that the occupation of new and large territories by new investments could be expected in the following years, and the preparation of the new development plan of the town was imminent. Thus, beside the authentication of the old sites, the fields around Kaposvár were also investigated in 2003 and 2004. In the followings we will separately sum up the results of the investigations of these two territories.

⁴ Samples were taken at larger intervals where the field walking did not bring results and the geographical setting or other factors suggested that there was little hope of finding new sites.

tes vonallal írható le a legegyszerűbben. Külső-Somogy területét az utolsó jégkorszakban keletkezett lösztalajok borítják, melyeket helyenként tarkítanak csernozjomos barna erdőtalajok. A felszín észak felé felmagasodó, erősen tagolt meridionális hátaból áll, melyeket hangsúlyos patakmedrek, a Deseda és mellékági szabdalnak. A kistájat alkotó három meridionális hát közül a legnyugatibb Gamási-hátra esik területünk keleti negyede.⁵ A vízválasztó esetenként több km, helyenként viszont csak néhány száz méter széles sávja alacsonyabb, kevésbé tagolt és vastag lösztakaróval fedett terület, melyet a régészeti lelőhelyek hiánya is jól jelez. Ettől nyugatra a Pogány-víz völgyét találjuk, mely ugyancsak erősen tagolt, patakmedrekkel sűrűn szabdalt vidék. A belső-somogyi homokvidékbe való átmenet határa É-D irányban erősen tagolt, csak helyszíni mikrovizsgálatokkal határozható meg. Bodrog, Somogyfajs és Pusztakovácsi határának nyugati fele tartozik ide. Ezt a vidéket a kevésbé kiemelkedő meridionális háta jellemzi, melyeket kisebb patak völgyek, gyakran lefolyástalan, időszakosan vízzel borított mélyedések tagolnak. A talaj döntően homokos, helyenként csernozjomos, löszös foltokkal. A régészeti lelőhelyeket minden esetben ez utóbbiakban találtuk. Nagyon valószínűnek látszik, hogy ezek a foltok antropogén hatások következtében jöttek létre. A homokos talajokon nem találtunk régészeti lelőhelyet, de figyelembe kell venni azt, hogy a sokszor igen gyengén kötött talajokon a felszíni régészeti megfigyelés korlátozott, továbbá azt is, hogy ezen a vidéken találjuk a legtöbb, összefüggő erdővel borított területet.

Területünkön az első rendszeres terepjárást Müller Róbert végezte.⁶ Őt a nyolcvanas években Stamler Imre követte, aki a kilencvenes évek közepén a Somogy megyei múzeumok munkatársaival közösen több lelőhelyet feltérképezett.⁷ Ezenkívül csak a somogyjádi és az alsóbogáti római kori halomsíros temetők térképezését említhetjük meg.

Pusztakovácsi és Somogyfajs nagyobb részét erdő borítja, az őskori lelőhelyek a Fajszi-patak fő- és a számos mellékág által határolt, leginkább É-D-i irányú, félszigetszerű dombháton sűrűsödnek, a két település közti viszonylag szűk területen. Bodrog ismert lelőhelyeinek többsége a Pogány-völgyi-víz, ill. annak vízgyűjtő erei mentén húzódnak. A falu Ny-i része mocsaras, erdős terület, ahol nem számolhatunk régészeti lelőhelyekkel. Somogyjád Ny-i felén a Pogány-völgyi-vízbe torkolló Bodonkúti-árok különböző ágai mentén sűrűsödnek az őskori lelőhelyek, K-i felén pedig a Galambosi-árok – annak is elsősorban Ny-i partja – mente volt sűrűn lakott az őskor folyamán. Különösen gazdag lelőhelyekben a Galambosi-árok és a Várdai-ág, valamint a beléjük ömlő kis források által határolt terület. Jóval szörványosabb

I. Settlements in the Somogyjád region

On the territory of these eight settlements, the sandy area of Inner-Somogy and the hills of Outer-Somogy meet along the Pogány-víz and the Hetes watershed. The waterparting of the Kapos and the Balaton is nearly N-S directed here and it can be determined the most easily with the Gamás-Osztopán-Hetes line. The territory of Outer-Somogy is covered by loessy soils that developed during the last Ice Age, which are only sporadically covered by brown forest soils of a chernozem character. The surface consists of strongly segmented meridional ridges that rise toward north. They are segmented by emphasised stream basins, the Deseda and its side-branches. From the three meridional ridges that compose the small region, the eastern quarter of our territory can be found on the westernmost Gamási ridge.⁵ The watershed can be kilometres wide at certain places, while elsewhere it only extends to a few hundred metres. It is a lower, less segmented territory with a thick loess cover, which is well outlined by the lack of archaeological sites as well. West of it, we can find the valley of the Pogány-víz, which is another strongly segmented region with densely distributed stream basins. The border with the sandy region of Inner-Somogy is strongly segmented in a N-S direction, and it can be determined only with local micro-analyses. The western fields of Bodrog, Somogyfajs and Pusztakovácsi belong here. Less elevated meridional ridges characterise this region, which are segmented by smaller stream basins and depressions without outlet, which are intermittently filled in with water. The soil is dominantly sandy, with chernozem and loessy spots at a few places. The archaeological sites were always found in the latter soil. It seems highly probable that these spots developed in consequence of anthropogenic effects. No archaeological site has been found in sandy soil. Yet it should be considered that the often very poorly bound soil limits the possibilities of archaeological surface observation, and that most of the coherent forests can be found in this region.

Róbert Müller conducted the first systematic field walking on this territory.⁶ Imre Stamler followed him in the eighties, who mapped a series of sites together with the collaborators of the museums of Somogy county in the middle of the nineties.⁷ Besides, we can mention the mapping of the Roman period tumulus cemeteries at Somogyjád and Alsóbogát.

The larger part of Pusztakovácsi and Somogyfajs is covered with forest. The prehistoric sites cluster on the usually N-S running semi-island-like hill ridges bordered by the main branch and the numerous side-branches of

5 SZILÁRD 1967, 57–58, 93–98.

6 Terepjárási eredményeit, különösen a középkori falvak azonosításait Somogyvámos esetében hasznosíthattuk. MÜLLER 1975

7 Az eredmények a múzeumi adattári jelentésekben találhatóak.

5 SZILÁRD 1967, 57–58, 93–98

6 The results of his field walkings were especially useful at the identification of medieval villages in the region of Somogyvámos. MÜLLER 1975

7 The results can be found in reports in the museum archives.

lelőhelyeket találunk K felé, a Vargabonyi-árok és a Csalányosi-árok völgyét kísérő teraszok mentén. Az előbbi vízfolyás alsó folyása, Somogyjád és Alsóbogát határán intenzívebb, felsőbb részén már csak nagyon elszórtan jelentkeztek lelőhelyek. A Pogány-völgyi-vízbe torkolló Somogyvámosi-patak völgye szintén gazdag lelőhelyekben, elsősorban a patak és annak vízgyűjtő forrásainak szögleteiben. Lelőhelyek egy kisebb csoportja figyelhető meg a Malom-patak középső folyásánál, Somogygeszti határában, valamint a Deseda mentén.

Az újkőkortól a korai vaskor végéig több mint 400 lelőhelyet azonosítottunk, ezek a felszíni bejárás alapján mind települési helyek, biztosan sírból származó anyag nem került elő. A lelőhelyek többségén több kultúra képviseltette magát, kiemelkedően nagy számban Edde 3. lelőhelyen (9 különféle kultúra), de további 13 lelőhelyen találtunk 5-6 különféle kultúrából származó anyagot. (2. táblázat) A biztosan egyetlen kultúrába nem sorolható lelőhelyek száma igen magas (154), ezért az „őskori kulturális kép” még korántsem teljes, inkább csak a tendenciákat mutatja meg. A lelőhelysűrűség is nagyon eltérő, (km²-enként 0,9 és 4,7 lelőhely között), ez szinte egybecseng a földrajzi környezetről írottakkal: legnagyobb Somogyjádön, ahol a legnagyobb nyílt területeket figyeltük meg, és a legkisebb Somogyfajszon illetve Pusztakovácsin, ahol még ma is kiterjedt erdőségek vannak.

Somogy megyéből nem ismert túl sok korai neolitikus lelőhely, ezért nagy jelentőségű, hogy a Somogyjád 31. lelőhelyen a Starčevo kultúrához tartozó leletanyag került elő. A dunántúli vonaldíszes kultúra (DVK) települései (44) két körzetben sűrűsödnek, a Bodonkúti-árok és a Galambosi-árok mentén, a harmadik körzetben, a Deseda K-i partján valamivel szerényebb számban található lelőhelyek. A további néhány DVK lelőhely elszórtan jelentkezett.

A lengyeli kultúra (37) lelőhelyei egyenletesebben oszlanak el, nagyjából azokon a víz közeli területeken, ahol a DVK lelőhelyeket is találtuk. A Balaton-Lasinja kultúra (28) lelőhelyei a vízfolyásoktól kissé távolabb is megtalálhatók, öt esetben a lengyeli kultúrával együtt fordul elő a leletanyaga. A kultúra lelőhelyeinek egy csoportja megtalálható a Bontakeszi-árok Ny-i partján, ill. a Fajsz-patak egyik, Pusztakovácsitól DNy-ra lévő ága mentén, ahol a megelőző, ill. a követő korokban alig telepedett meg az ember.

Somogy megye területe folyamatosan lakott volt a késő rézkor folyamán.⁸ A badeni kultúra 41 lelőhelyének döntő többsége a Pogány-völgyi-víz és a Galambosi-árok közti területen koncentrálódik, elsősorban Somogyjád, ill. Bodrog határában. A késő rézkor korai időszakát öt, a bolerázi csoporthoz tartozó lelőhely képviseli.

the Fajsz stream in the relatively small area between the two settlements. Most of the known sites at Bodrog extend along the Pogány-völgyi-víz and its streamlets. The W part of the village is a swampy, forested area where no sites can be expected. Prehistoric sites cluster on the W side of Somogyjád along the branches of the Bodonkúti-árok, which runs into the Pogány-völgyi-víz. On the E side, the banks of the Galambosi-árok, mainly its western bank, were especially densely inhabited in the prehistoric times. The Galambosi-árok and the Várdai-ág, and also the area bordered by the small springs that run into them were especially rich in sites. The sites are much more scattered along the terraces at the Vargabonyi-árok and the Csalányosi-árok in the E. Sites appeared more intensively along the lower reach of the former water course on the border of Somogyjád and Alsóbogát, while they only sporadically occurred along the upper reach. The valley of the Somogyvámosi stream, another affluent of the Pogány-völgyi-víz is also rich in sites, especially where the springs run into the stream. A smaller cluster of sites can be observed at the middle reach of the Malom stream in the fields of Somogygeszti and along the Deseda.

More than 400 sites were identified from the Neolithic to the end of the Early Iron Age. They are all settlements according to the field walking, and no material could certainly be associated with graves. More than one culture were represented at the majority of the sites. An especially large number of cultures was found at Edde 3 site (9 different cultures) and 13 more sites yielded the materials of 5-6 cultures. (Table 2) The number of sites that cannot certainly be associated with any of the cultures is extremely high (154), thus the “prehistoric cultural picture” is far from being complete, it rather points out trends. The density of sites is also diverse (it ranges between 0.9 and 4.7 sites in a km²). This matches the above-described features of the natural environment: the greatest density was found at Somogyjád where the largest open territories could be observed, while the lowest density appeared at Somogyfajsz and Pusztakovácsi, where extensive forests cover the area even to date.

There are not many early Neolithic sites known from Somogy county, so the discovery of the find material of the Starčevo culture at the Somogyjád 31 site is of a great importance. The settlements of the Transdanubian Linear Pottery culture (TLP) (44) cluster in two regions along the Bodonkúti-árok and the Galambosi-árok, while in the third region on the E bank of the Deseda the sites are represented with a more modest number. A few more TLP sites occurred sporadically.

The sites of the Lengyeli culture (37) are more regularly distributed more-or-less near the same watercourses where the TLP sites were found. The sites of the Balaton-Lasinja culture (28) can also be found somewhat farther from the watercourses, and in five cases they occur together with the Lengyeli culture. A group of the sites of this culture can be found on the W bank of the Bontakeszi-árok and along one of the branches of the

8 BONDÁR M.-HONTI SZ.-KISS V.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (1992–1999). Előzetes jelentés I. SMK 14 (2000) 99.

A bronzkorinál pontosabban meg nem határozható leletanyagú lelőhelyek zöme a Bodonkúti-árok és a Galambosi-árok, valamint a Fajsi-patak különböző ágai mentén található. A területen végig nagyon elszórtan jelentkeznek a korai és középső bronzkori lelőhelyek, ez alól csupán a Fajsi-patak völgye kivétel, amely a legnagyobb lelőhelysűrűséggel bír e korban. Összességében a kisapostagi kultúra 11, a Somogyvár-Vinkovci kultúra 21, a mészbetétes kultúra 11 lelőhellyel képviselteti magát, ez utóbbi korai és észak-dunántúli típusú leletanyaggal.

A késő bronzkorban a halomsíros kultúra leletanyaga alig ismert, mindössze három lelőhelyen (Edde 3., Somogyjád 32., 38. lelőhely) azonosítottunk e kultúrába tartozó leletanyagot, a sraffozott háromszögekkel díszített egy-két darab alapján a kultúra korai illetve középső időszakába sorolhatók, Somogyjádon a késői szakasz és az urnamezős kultúra anyagával együtt. Az urnamezős kultúra 47 lelőhelyével a Somogy megyében megszokott nagy lelőhelysűrűséget mutatja, a leletanyag szinte kizárólag az idősebb szakaszból származik. A korai vaskor leletanyaga csupán egy somogyjádi lelőhelyen fordul elő, egy fényezett felületű oldaltöredék, valamint egy háromszög alakban felcsúcsosodó, a perem fölé magasodó fül töredéke sorolható a Hallstatt kultúrába. (1. térkép)

A terület késő kelta-római kori településtörténetének áttekintésekor az irodalmi adatok csak szórványleleteket említenek. Ásatási eredmények, az egyetlen Somogyjádon feltárt halomtól eltekintve,⁹ egyik korszakból sem állnak rendelkezésünkre.

Fajsi stream SW of Pusztakovácsi, where people rarely settled in the preceding and the subsequent periods.

The territory of Somogy county was continuously inhabited during the Late Copper Age.⁸ The overwhelming majority of the 41 sites of the Baden culture clusters in the area between the Pogány-völgyi-víz and the Galambosi-árok, first of all in the fields of Somogyjád and Bodrog. Five sites of the Boleráz group represent the early phase of the Late Copper Age.

The majority of the sites where the finds cannot be affiliated to a period with a greater exactitude than the Bronze Age are distributed along the Bodonkúti-árok and the Galambosi-árok and the branches of the Fajsi stream. The Early and the Middle Bronze Age sites are loosely scattered in the entire territory. The only exception is the valley of the Fajsi stream, which was the most densely inhabited area in this period. In total, the Kisapostag culture is represented with 11 sites, the Somogyvár-Vinkovci culture with 21 sites and the Encrusted Pottery culture with 11 sites, this latter one with a find material of early and Northern Transdanubian type of finds.

The find material of the Tumulus culture of the Late Bronze Age rarely occurs, it could be identified at only three sites (Edde 3, Somogyjád 32 and 38). According to the few items decorated with hatched triangles, they can be grouped in the early and the middle phases of the culture, while at Somogyjád they occurred together with the late phase and the material of the Urnfield culture. The Urnfield culture shows the expected density of sites

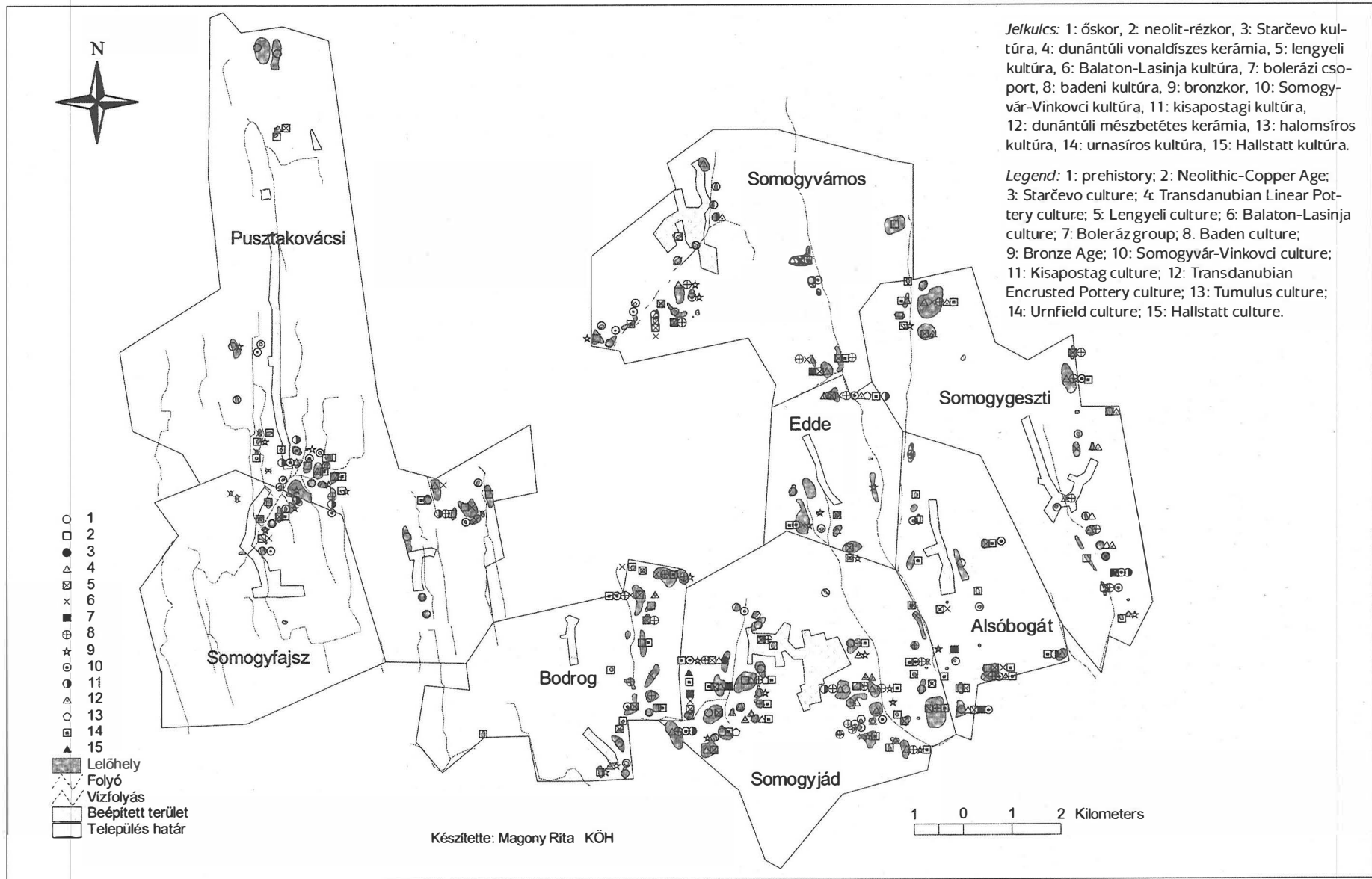
Falu neve Name of the village	Őskor Prehistory	Neolitik Neolithic	Neolitik-rézkor Neol.-Copper A.	Starčevo k. Starčevo culture	DVK TLP	Lengyeli k. Lengyeli culture	Rézkor Copper Age	Balaton-Lásinja k. Balaton-L. c.	Középső rézkor Mid. Copper A.	Boleráz Boleráz	Baden Baden	Bronzkor Bronze Age	Korai/köz. bronzk. Early/Mid. Bronze A.	Somogyvár-Vinkovci k. Som.-Vink. c.	Kisapostagi k. Kisapostag c.	É-Dt. mészbetétes N-Transdanub. Encrusted Pottery c.	Késő bronzkor Late Bronze Age	Halomsíros k. Tumulus culture	Urnasíros k. Urnfield culture	Hallstatt k. Hallstatt culture	Őskori lelőhelyek száma Number of prehist. sites	terület (km ²) extent (km ²)	Lelőhelysűrűség (lh/km ²) Site density (site/km ²)
Alsóbogát	7	2	1	2	5	3	3		2	2	1		3	1	1			7			40	12,01	3,3
Bodrog	5	3	5	1	5		4			8		4	2		1			4			42	14,78	2,8
Edde	2			2	3		2			1	2	1	2	1	1		1	2			20	8,51	2,4
Pusztakovácsi	19	6	6	4	1		7	1		2	5	1	4	4	2			3			65	43,38	1,5
Somogyfajsz	4		2			2	3					2		1		1		1			16	18,28	0,9
Somogygeszti	7	4	3		9	5	2			6	1		4	1	5	1		10			58	21,17	2,7
Somogyjád	20	2	2	1	21	11	1	4	1	2	17	4	5	5	2		2	17	1		118	25,06	4,7
Somogyvámos	14	2	2		5	5		3		1	5	1	1	1	1	1	1	3			46	25,02	1,8
Összesen Total	78		21	1	44	37	4	28	2	5	41	16	12	21	11	11	3	3	47	1	405		
Kaposvár	38	3	9	1	24	25	3	18	1	1	28	9	12	21	12	27	5	2	25		264	113,6	2,3

2. táblázat: Az őskori lelőhelyek koronkénti megoszlása

Table 2: Distribution of prehistoric sites by age

9 CSIZMADIA-NÉMETH 2002, 226.

8 M. BONDÁR-SZ. HONTI-V. KISS: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (1992-1999). Előzetes jelentés I. SMK 14 (2000) 99.

1. térkép: Somogyjád és környéke őskori lelőhelyei

Map 1: Prehistoric sites of Somogyjád and its region

A nyílt színi kelta településforma alapegységét a lakó- és gazdasági egységként is szolgáló majorszerű háztárjak jelentették (*privata aedifica*), amik állhatnak egymagukban, és egy-egy falusi települést alkotó koncentrációban egyaránt (*vici*).¹⁰ Somogyjád környékén az ilyen települések a patak völgyekre felfűzve jelentkeznek. A majorságok egymástól pár száz méterre, de legfeljebb néhány kilométerre feküdtek.

Az egykori majorságok helyén 50–200 m-es körzetben gyűjtöttünk cserepeket. A jelentősebb, a folyóvölgyekhez igazodó formájú telepek között mindenestre számos ilyen, kis kiterjedésű lelőhelyet regisztráltunk. A nagyobb lelőhelyeknél az egyes korszakok telepei nem feltétlenül határolhatóak körül, ezek jórészt több vízfolyás találkozásánál alakultak ki.

A terepjárás során gyűjtött leletanyag töredékes voltából adódóan nem alkalmas arra, hogy a térképen feltüntetett lelőhelyek között LT C és LT D korszak szerinti megkülönböztetést tegyünk, ráadásul az edényformák közötti váltás csak a La Tène B és D periódusok viszonylatában tekinthető mérvadónak.¹¹ A leletanyag jellegében késő kelta, a C-D korszakok valamelyikéhez köthető: a grafitos fazekak a közép La Tène-től kezdve a grafitlelőhelyektől távolabb is nagyobb mennyiségben jelennek meg, használatuk fő periódusa azonban a késő kelta korra esik (33 lelőhelyen gyűjtöttünk grafitos töredékeket), de hasonló időhatárokkal jellemezhetjük a bordával díszített urnákat, a bikónikus tálakat és a megvastagodó peremű mély tálakat is.

Pannonia DK-i részének római kori településtörténetét tárgyaló művében Visy Zsolt Kaposváron és környékén mindössze 7 római kori telepnyomot tudott említeni. Terepjárásunk eredményeként jelentős számbeli növekedés figyelhető meg, összesen 74 lelőhelyet rögzítettünk.

A lelőhelytérképre (2. térkép) tekintve szembeötlő, hogy a vizsgált térség késő kelta–római kori településhálózatának létrejöttében is szabályszerűség figyelhető meg, melynek legfőbb tényezőjét a vízfolyások jelentik. Ennek következtében a településtörténetet nem a mai közigazgatási határok, hanem a fő, esetünkben ÉNY–DK-i irányú vízfolyások rendjében tekintettük át.

A terület késő kelta időszakában 56 telepnyommal lehet számolni. Ez a szám a kora római időszakban 16-ra csökken. Ez persze csak azokra a lelőhelyekre vonatkozik, ahol az 1. századi megtelepedés a római kori kelta leletekkel (La Tène D2) és a Pó-vidéki sigillatákkal biz-

in Somogy county with 47 sites, and nearly the entire find material came from the older phase. Early Iron Age finds only appeared at a single site at Somogyjád. A wall fragment of polished surfaces and the fragment of a handle drawn above the rim in a triangle shape can be grouped in the Hallstatt culture. (Map 1)

When we reviewed the settlement history of the territory in the Late Celtic-Roman period, we found that the archaeological literature mentions only scattered finds. Apart from the tumulus unearthed at Somogyjád,⁹ there are no excavation results from either period.

Farmstead-like units (*privata aedifica*) of both dwelling and economic functions were the basic constituents of the open-air Celtic settlements. They were either independent units or stood in a cluster forming a rural settlement (*vici*).¹⁰ In the region of Somogyjád, settlements of this character appeared in a string along the stream valleys. The farmsteads stood at a few hundred metres or, maximum, a few kilometres apart from each other.

We collected sherds in the area of 50–200 m of the one-time manors. A number of similar small sites were registered between the major settlements adjusted to the river valleys. At the larger sites, the settlements of the different periods cannot always be definitely outlined, they usually developed at the confluence of water courses.

The find material was too fragmented to differentiate the sites of the LT C and LT D periods among the ones illustrated in the map, and furthermore, the shift between the vessel shapes is determinant only in relation to the La Tène B and D periods.¹¹ In its features, the find material is Late Celtic and it can be affiliated to the C or the D phase: graphitic pots appeared in larger numbers even farther from the graphite sources from the middle La Tène while the main period of their use was the late Celtic phase (graphitic fragments were collected at 33 sites). Urns decorated with ribs, biconical bowls and deep bowls with thickening rims can be determined within similar chronological limits.

Zsolt Visy could mention only 7 settlement traces at Kaposvár and its environs in his work discussing the Roman period settlement history of the SE part of Pannonia. A significant quantitative growth can be observed in consequence of the field walkings: altogether 74 sites were recorded.

Casting a glance at the map of sites (Map 2) we cannot fail to notice the regularity in the development

9 CSIZMADIA–NÉMETH 2002, 226

10 Caesar reports about the hierarchy of the Celtic settlements in his commentaries on the Gaul war on the occasion of the encircling of the Helvetians "... oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt..." (Caesar, De bello gallico I, 5,2–3)

10 A kelta települések hierarchiájáról Caesar tudósít a gall háborúról írt kommentárjaiban, a helvétek körülzárása kapcsán "... oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt..." (Caesar, De bello gallico I, 5,2–3)

11 J. KUNOW: Die ländliche Besiedlung im südlichen Teil von Niedergermanien. In: H. BENDER–H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 144.

11 KUNOW: Die ländliche Besiedlung im südlichen Teil von Niedergermanien. In: H. BENDER – H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 144

tosan igazolt. A felszíni leletanyag 7 kora római település esetében nem támasztotta alá sem a telep kelta előzményét, sem a 2–3. századi használatot. Somogyeszi 13. lelőhelyén a késő kelta telep léte az 1. század végéig igazolt.

Bizonyára az őslakos telepek továbbélésével számolhatunk azon 14 lelőhely többségén, ahol a késő kelta fázis mellett a Kr. u. 3–4. sz. anyaga is jelen volt. Az utóbbiakat is belevéve, mintegy 24 telep maradhatott fenn a római foglalatást követően. Pó-vidéki terra sigillatát (Vespasianus–Hadrianus kora) két lelőhelyen gyűjtöttünk: Somogyjád 13., Somogyeszi 5.

A teljes lelőhelylistát tekintve a középső császárkor időszakának településhálózata a késő kelta időkkel mutat számszerű egyezést. A diagram alapján azonban egy érdekes megfigyelést tehetünk: a vízvásztótól K-re eső patak völgyekben a La Tène időszak az erőteljesebb, míg a nyugati területeken a 2–3. század tűnik meghatározónak.

A Kr. u. 4. század során jelentős visszaesés következett be. A korábban lakott terület közel 90%-a elnéptelenedett, a római lakosság jelenlétével mindössze 7 lelőhelyen számolhatunk.

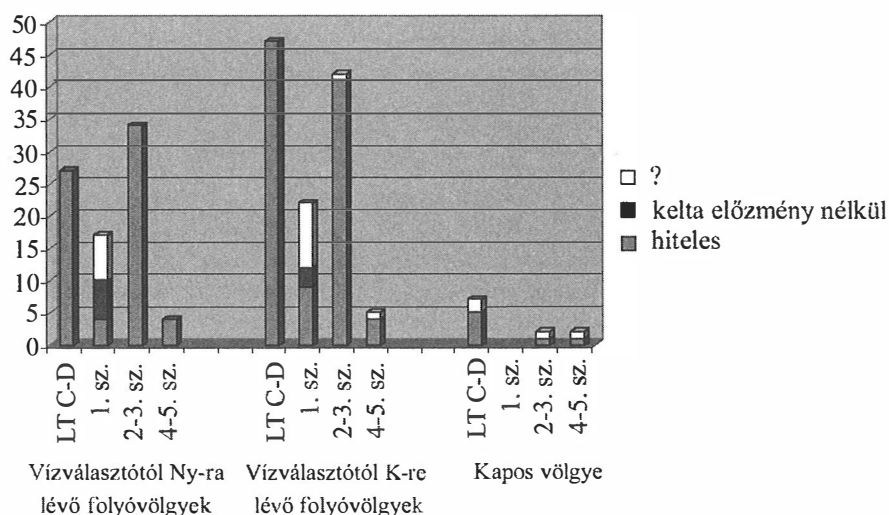
A 2. századtól a településhálózat intenzívvé és differenciálttá válik. Abban ritkán tudunk biztosan állást foglalni, hogy lelőhelyeink közül melyik tekinthető *villa urbana*-nak (villagazdaság, *fundus, praedium*), vagy kisebb-nagyobb bennszülött telepnek (*vici*), esetleg egy-egy épületből álló majorságnak, de azzal is számolnunk kell, hogy egyes vidéki települések funkciója idővel megváltozott, ahogy ezt a pannoniai és más birodalmi példák is igazolják.¹² A mezőgazdaságra specializálódott hátsószálg

of the settlement pattern of the Late Celtic and the Roman periods in the examined region, the central elements of which were the watercourses. In consequence, the settlement history is reviewed in the order of the main NW-SE running watercourses instead of the modern administrative borders.

Fifty-six settlement fragments can be found in the region from the Late Celtic period. In the Roman period, it is reduced to 16. Naturally, this is relevant only to the sites where Celtic finds from the Roman period (La Tène D2) and Samian wares from the Po region certainly demonstrate a settlement in the 1st century. In the case of 7 Roman period settlements, the surface finds did not attest to a Celtic antecedent of the Roman period settlement nor the use of the area in the 2nd–3rd centuries. At the Somogyeszi 13 site, the continuation of the Late Celtic settlement can be demonstrated until the end of the 1st century.

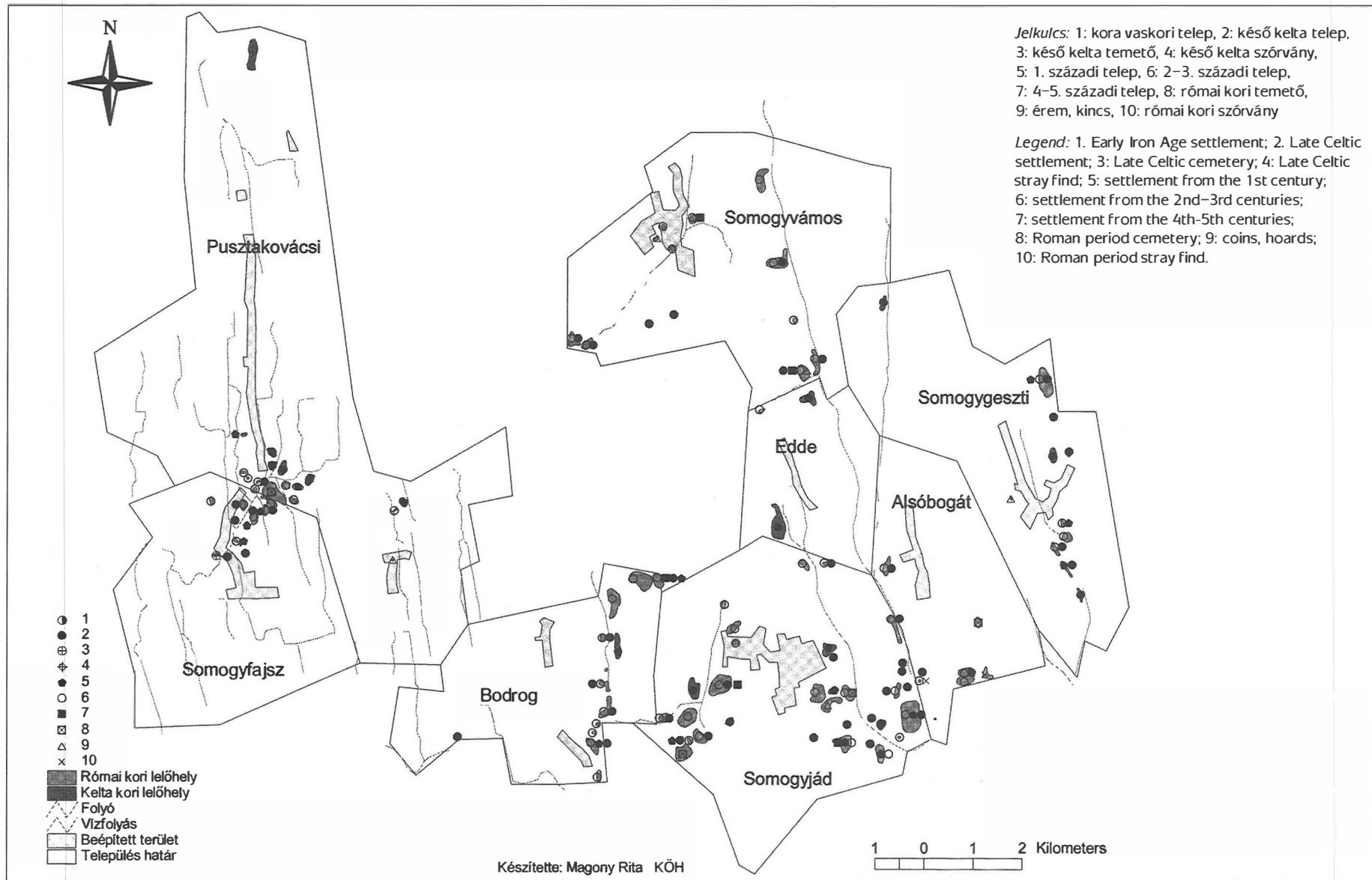
The survival of the settlements of the autochthonous population can most probably be accepted at the majority of the 14 sites where the material of the 3rd–4th centuries occurs beside that of the Late Celtic phase. Including the latter ones, about 24 settlements could survive without break after the Roman occupation. Samian wares from the Po region (Vespasian and Hadrian's period) were collected at two sites: Somogyjád 13 and Somogyeszi 5.

Regarding the complete list of the sites, the settlement system of the middle Imperial period shows a quantitative concordance with the late Celtic period. In the diagram, however, we can observe something interesting: in the stream valleys E of the drainage divide, the

12 Budaörs, Szentendre bennszülött telepén később egy villagazdaság létesült, Kovács 2000, 75.; J. H. F. BLOEMERS: Die sozial-ökonomischen Aspekte der ländlichen Besiedlung an Niederrhein und Niederrhein in Germania Inferior und das Limesvorfeld von Christi Geburt bis zum 5. Jahrhundert nach Christi. In: H. BENDER–H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 129.

2. térkép: Somogyjád és környéke késő kelta-római kori lelőhelyei
 Map 2: Late Celtic and Roman period sites of Somogyjád and its region

megőrizte a kelta időszak településformáit, a vidék településstruktúrájának legszélesebb bázisát továbbra is az egy-egy épületből álló majorságok alkották.¹³

Csizmadia Gábor és Németh Péter álláspontja szerint a Somogyjád–Juta–Alsóbogát-i halmok a Sopianae–Valcum?(Valcum?)-i diagonális utat jelölik ki, amit a Balatonboglár–Kaposvár közötti országút nyomvonallal azonosítanak.¹⁴ Fitz Jenő a Somogyból korábról ismert, szórványos római kori leletanyag alapján ugyancsak az általunk átvizsgált területre helyezi az Itinerarium Antonini (232,8–233,5) által említett, ÉNY-i irányú diagonális utat (Sopianae–Valcum).¹⁵ Finály Gábor ezt az utat azonban a területünket déli irányban megkerülve vezeti el.¹⁶ A terepjárás során a lelőhelyek száma jelentősen megsokszorozódott, arra azonban sehol nem találtunk adatot, és a lelőhelyek fekvése sem sugallja, hogy ez a diagonális út a vizsgált részt érintette volna. Ezzel szemben számos alsóbbrendű útra lehet következtetni: a folyóvölgyeket É–D-i irányban kísérő utakra gondolunk. Az ún. vízvázasztón Somogyjád–Edde–Somogyvámoson át egy utat feltételezünk, amiből Somogyvámosnál egy DNY-i leágazást valószínűsítünk.

A terepjárás során átvizsgált térségben épületnyomokra csak elvétve bukkantunk: Somogyjád 25. és Somogyjád 32–33. lelőhelyeken.¹⁷ A két utóbbi lelőhely egymás szomszédságában található, mindkettőn 150×250 m-es, valamint 150×100 méteres területen több épületnyomot rögzítettünk. A Cinca és a Bodonkúti-árok szögletében tehát egy *villa urbanat* sejtünk, az elszórt épületnyomok a gazdaság melléképületeit alkothatták.

La Tène period is more emphasised, while in the western areas the 2nd–3rd centuries seem to be decisive.

A significant recess can be observed in the 4th century AD. About 90% of the formerly inhabited area became depopulated and traces of Roman population could be found at only 7 sites.

The settlement pattern became more intensive and differentiated from the 2nd century. We cannot decide with certainty which of the sites can be interpreted as a *villa urbana* (villa farm, *fundus, praedium*) and which were the smaller and larger settlements of the autochthonous population (*vici*) or perhaps a farmstead of a single building. It also has to be taken into account that the function of certain rural settlements could change as it is evidenced by Pannonian and other examples from the empire.¹² The inner territories specialised in farming preserved the settlement patterns of the Celtic period and the farmsteads of one or two buildings remained the most common bases of the settlement structure of the region.¹³

Gábor Csizmadia and Péter Németh suggest that the Somogyjád–Juta–Alsóbogát tumuli mark the Sopianae–Valcum? (Valcum?) diagonal road, which they identify with the track of the route between Balatonboglár and Kaposvár.¹⁴ Jenő Fitz also locates the NW running diagonal road (Sopianae–Valcum) mentioned in the Itinerarium Antonini (232.8–233.5) on the territory we have surveyed according to the scattered Roman period finds known from earlier investigations in Somogy county.¹⁵

13 A vizsgált területen a terepjárás adatai alapján nem figyeltünk meg olyan településszerkezeti váltást, amit Kovács Péter a markomann háborúk következményének tekint, vagyis hogy a falvak helyett kisebb majorok jönnek létre, a majorszerű telepek anyaga esetünkben egyaránt lehet 1. és 2–3. századi is. Kovács 2000, 75.

14 CSIZMADIA–NÉMETH 1997, 45. Az újabb kutatások alapján nem törvényszerű, hogy a halomsírmegzők a főbb utak mellett létesültek, a steiermarki halomsírok legfeljebb 60%-ánál mutatható ki egy-egy út közelsége. FUCHS 1988, 88.; PALÁGYI–NAGY 2002, 51.

15 Állásfoglalása alapján a Sopianae–Valcum közötti út Somogyjád–Osztopán–Pamuk–Somogyvár településeken haladna keresztül. FITZ J.: Grenzberichtigung im Jahre 214 zwischen Pannonia Superior und Inferior. Alba Regia 1978, 79–80, 83. A szűkös távolságadatokat azt sugallják, hogy az utak révén két település között a legrövidebb összeköttetés biztosítására törekedtek. Sopianae–Valcum=Fenekpuszta: 68 mp/100,5 km szinte a légvonalban mért távolságnak felel meg, ami ez esetben Kaposvárnál haladna át a Kaposon. Vö. MÓCSY A.–SZILÁGYI M.: Úthálózat. In: Pannonia régészeti kézikönyve. (szerk. MÓCSY A.–FRIZ J.) Bp. 1990, 122, ez az út a II. Józsefkorabeli I. katonai felmérés alapján nem igazolható.

16 FINÁLY G.: Római utak a Dunántúlon. ArchÉrt 23 (1903) 171.

17 VÍSY Zs. Varsalik (Somogyjád 32.) telepnyomait ugyancsak villának határozza meg: VÍSY Zs.: Die ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in Niederpannonien. In: Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. (hrsg. H. BENDER–H. WOLFF): Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 447. 197. sz. lelőhely; CSIZMADIA–NÉMETH 1997, 44.

12 Each a villa farm was later established in the autochthonous settlements of Budaörs and Szentendre. KOVÁCS 2000, 75; J. H. F. BLOEMERS: Die sozial-ökonomischen Aspekte der ländlichen Besiedlung an Niederrhein und Niederraas in Germania Inferior und das Limesvorfeld von Christi Geburt bis zum 5. Jahrhundert nach Christi. In: H. BENDER – H. WOLFF (hrsg.): Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 129

13 On the examined territory, we could not observe changes in the settlement structure during the field walking that Péter Kovács regards to be the consequence of the Marcoman wars, when villages were replaced by smaller farmsteads. In our cases, the materials of the farmsteads could just as well come from the 1st and the 2nd–3rd centuries. Kovács 2000, 75

14 CSIZMADIA–NÉMETH 1997, 45. According to recent investigations, tumulus cemeteries were not necessarily established along main roads. The proximity of roads can be demonstrated at no more than 60% of the Steiermark tumuli, FUCHS 1988, 88.; PALÁGYI–NAGY 2002, 51

15 He argued that the Sopianae–Valcum road crossed Somogyjád–Osztopán–Pamuk–Somogyvár settlements, FITZ J. Grenzberichtigung im Jahre 214 zwischen Pannonia Superior und Inferior. Alba Regia 1978, 79–80, 83. The short distance data suggest that the intention was to find the shortest way between two settlements with the roads. Sopianae–Valcum=Fenekpuszta: 68 mp/100,5 km is nearly equal to the distance measured as the crow flies, which means that the road would cross the Kapos at Kaposvár. Comp. MÓCSY A.–SZILÁGYI M.: Úthálózat. In: Pannonia régészeti kézikönyve. (szerk. MÓCSY A.–FRIZ J.) Bp. 1990, 122. This road cannot be justified by the 1st military survey from the time of Joseph II.

Annál is inkább, miután ettől kissé DNy-ra az Apánkai-erdőben egy 176 halmos sírmező ismert. Mivel minden villagazdasághoz és falusi településhez tartozott egy temető, mely a villák esetében a körítőfalán kívül, attól 200–300 méterre található.¹⁸ Az apánkai halmok a lakott terület szélétől 50–150 méterre vannak, egy a településnél magasabban fekvő dombháton.

A fenti két lelőhelynek a 34. lelőhellyel való kapcsolata sem kizárt, bár itt a gazdag római leletanyag ellenére épületnyomokat nem figyeltünk meg. Ettől Ny-ra egy nyílt színi temető található, amit a telepektől és a halomsírmezőtől csak a Bodonkúti-árok választ el.

Irodalmi adatok a Szállás-dűlőben is említenek egy római telepet, terepjárási adatokkal ezt nem tudtuk alátámasztani.¹⁹

Az itt talált íves vassarló (Müller 1982, 2B) megerősíti, hogy a település lakói mezőgazdasági tevékenységből éltek (Somogyjád 33.).²⁰ A lelőhelyen észlelt vályogtégla-törmelékek szintén arra engednek következtetni, hogy itt egyszerűbb, gazdasági rendeltetésű épületek állhattak.

Az Alsóbogát, Csalánosi erdőben lévő halmok közeléből egyelőre nem ismerünk telepet, a legközelebbi római lelőhelyek déli irányban, mintegy kilométerre jelentkeznek. A halmokat feltérképező Németh P. és Csizmadia G. a halmoktól 30–40 méterre egy régebbi utat figyelt meg, ami minden valószínűség szerint az egykori római úttal azonos (*via rustica*).²¹

A rómaiak tudatosan a legjobb termőterületekre telepedtek, és a rossz, terméketlen homokos területeket nem népesítették be.²² Ezt a megfigyelést a mi eredményeink is alátámasztják annyiban, hogy a Bodrog községtől nyugatra lévő homokos területen mindössze két lelőhelyet rögzítettünk (Pusztakovácsi 14-15.).

A Bodrog 2. lelőhelyről (Alsóbúti, Török-domb) irodalmi közlésből ismert egy fehér márvány Liber Pater-

Gábor Finály drew this road S of our territory.¹⁶ The number of the sites significantly multiplied in the course of the field walking yet we could not find any hint not even in the distribution of the sites that that diagonal road crossed this area. At the same time, the existence of a number of minor roads could be deduced, roads that followed the river valleys in a N-S direction. We suppose the existence of a road on the so-called drainage divide across Somogyjád-Edde-Somogyvámos, from which a road probably forked off toward SW at Somogyvámos.

We rarely found traces of buildings in the investigated area during the field walking: at Somogyjád 25 and Somogyjád 32-33 sites.¹⁷ The two latter sites are side by side and at both sites we could document traces of a number of buildings on a territory of 150×250 m and 150×100 metres. Thus we suppose the existence of a *villa urbana* on the territory enclosed by the Cinca and the Bodonkúti-árok where the scattered building traces came from the outbuildings of a farm. It seems even more probable since a cemetery of 176 tumuli is known in the Apánkai forest somewhat SW of it. Every farmstead and rural settlement had a cemetery, which could be found outside the fencing wall of the farmsteads, about 200–300 metres from them.¹⁸ The Apánka tumuli can be found 50–150 metres from the inhabited area on a hilltop higher than the settlement.

There could be a connection between the two sites and site no. 34 as well, although no traces of buildings could be observed here despite the rich Roman period find material. West of it, an open-air cemetery can be found, which is separated from the settlements and the tumulus cemetery by the Bodonkúti-árok.

Archaeological literature also mentions a Roman settlement in the Szállás-dűlő but we could not support it by field walking.¹⁹

The arched iron sickle found here (Müller 1982, 2B) corroborates that the inhabitants of the village lived from farming (Somogyjád 33)²⁰ The adobe fragments observed at the site also suggest that simpler economic buildings used to stand here.

18 Balácán és Rábakovácsiban a villa és a halomsíros temetkezés között szintén kimutatható a kapcsolat, PALÁGYI-NAGY 2002, 52; a steiermarki halomsírok esetében megfigyelt távolságadatok áttekintését, ld. FUCHS 1988, 87.

19 KOCZTUR 1964, 113.

20 MÜLLER R.: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a török kor végéig. Zalai Gyűjtemény 19 (1982) Kat. sz. 270., a fenti darabhoz legközelebb álló példányt terepjárás során Hajmáskéren gyűjtötték, egy 2-3. századi vilához tartozó részen.

21 CSIZMADIA-NÉMETH 2002, 190, Abb. 6, 1; Burgenland halomsírjainál szintén több helyen megfigyelték az egykori utakat, amikre felfűzve, egy-egy dombháton, vagy lejtőkön jelentkeznek a halmok, ill. a halomsíros temetők. K. KAUS: Die norisch-pannonischen Grabhügel des Burgenlandes – A burgenlandi noricum-pannoniai halomsírok. In: Noricum-pannoniai halomsírok (szerk. K. PALÁGYI S.). Veszprém 1990, 77.

22 FISCHER 1994, 275. Nördlinger Ries területén megfigyelték, hogy a vidék löszös nyugati részén sűrű településhálózattal lehet számolni, a keleti homokos térségen azonban nem telepedtek meg.

16 GÁBOR FINÁLY: Római utak a Dunántúlon. ArchÉrt 23 (1903) 171

17 Zs. VÍSY also determined the settlement traces of Varsalik (Somogyjád 32) as a villa: Zs. VÍSY: Die ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in Niederpannonien. In: Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. (hrsg. H. BENDER – H. WOLFF): Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 447. site no. 197; CSIZMADIA-NÉMETH 1997, 44

18 At Balácsa and Rábakovács, the connection between the villa and the tumulus burials could be demonstrated, PALÁGYI-NAGY 2002, 52; The review of the distance data observed in the case of the Steiermark tumuli see in FUCHS 1988, 87

19 KOCZTUR 1964, 113

20 MÜLLER R.: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a török kor végéig. Zalai Gyűjtemény 19 (1982) Cat. No. 270, the closest analogue was collected during field walking at Hajmáskér on the territory of a villa from the 2nd-3rd centuries.

nek és Liberának emelt votívtábla.²³ A Kr. u. 3. sz. első felére keltezhető kőemlék lelőhelyéről a helyiek római tegulákat említenek, de egyelőre nem tudjuk lokalizálni azt a római települést, aminck szentélyéhez a fogadalmi emlékek tartozhat.²⁴

Az apró leletek sorából külön említést érdemel a Somogyeszi 6. lelőhelyen Stamler Imre által gyűjtött Ω-formájú gyűrűs csat. A csat lábszerű nyúlványa egy övre erősített szegecs rögzítésére szolgált, darabunkon a csat nyelve hiányzik.²⁵ A fenti töredék legközelebbi párhuzamát egy saalburgi, J. Oldenstein által a katonai felszerelések között publikált töredék jelenti (Limes-schnallen). Elsősorban a dunai provinciákban fordul elő,²⁶ a 3. század végére, 4. századra keltezhető.²⁷

A népvándorlás korra keltezhető telepek száma a legcsekélyebb. Ebben természetesen közrejátszik a leletanyag (kerámia) szegényes és kevésbé jellegzetes volta, ami felszíni leletek esetében hagyományosan megnehezíti az ilyen korú telepek elkülönítését. Mindössze egyetlen lelőhelyünk akadt, ahol a germán edénművességre jellemző soványítású töredékeket találtunk (Edde 11.) A 17. avar kori lelőhelyből egy temető,²⁸ 16 pedig telep, melyek egyikén (Alsóbogát 1.) vaskohászati tevékenységet is folytattak. A felismert hét honfoglalás kori lelőhelyből (3 telep, 3 kohóműhely és 1 temető²⁹) egy településnyom esik egybe az avar korival, a fent említett Alsóbogát 1. lelőhely, ahol leletmentés során avar és honfoglalás kori felszíni telepnyomok mellett avar típusú bucakemencék maradványai kerültek elő.

A lelőhelyek mindegyike az általában É-D irányú dombvonulatok lejtőinek aljában, vízfolyások partján, vagy források közvetlen közelében helyezkedik el. (3. térkép)

Kiemelkedő lelet az Osztopán 2. lelőhelyen talált pontcoltszalagfonatokkal díszített bronz pántgyűrű (2. kép 14.), melyen a minták közötti mezőket viasz és gyanta alapanyagú nemespatina-betéttel töltötték ki (spanyolozás).³⁰

No settlement is as yet known from the environs of the tumuli in the Csalánosi forest at Alsóbogát. The closest Roman sites appear a few kilometres to the G. P. Németh and G. Csizmadia who mapped the tumuli observed an older road 30–40 metres from the tumuli, which is probably identical with the Roman road (*via rustica*).²¹

The Romans deliberately chose the best fields and did not settle on territories with poor, barren sandy soils.²² Our results support this observation since we could register only two sites on the sandy territory west of Bodrog village (Pusztakovácsi 14-15).

A white marble votive plate raised to Liber Pater and Libera is known from the literature from Bodrog 2 site (Alsóbü, Török hill).²³ The stone monument can be dated from the first half of the 3rd century AD. Local people mention Roman tegulae from the same site. Nevertheless, we could not localise the Roman settlement from which the votive monuments came.²⁴

The Ω-shaped ring-buckle that Imre Stamler collected at the Somogyeszi 6 site deserves special attention from among the small finds. A rivet fixed to the belt was attached to the foot-like elongation of the buckle, from which the tongue is missing.²⁵ The closest analogue is a Saalburg fragment published by J. Oldenstein among the military paraphernalia (Limes-schnallen). It mostly occurred in the Danubian provinces,²⁶ and it can be dated from the end of the 3rd century and the 4th century.²⁷

The number of the sites dated from the Migration Period is the lowest. It is, naturally, partly due to the fact that the ceramic material is poor and not really characteristic, which traditionally makes the determination of settlements of this age difficult. We found only a single site where a sherd of a tempering characteristic of the German ceramics occurred (Edde 11). One of the 17 Avar sites was a cemetery,²⁸ and 16 are settlements. In

23 SZIRMAI K.: Újabb adat a pannoniai Liber Pater és Libera kultuszhoz. Antik Tanulmányok XX (1973) 191–196; CSIR VII, Kat.-Nr. 10, Abb. 7.

24 A szórványos római leletek ellenére az sem kizárt, hogy a votiv másodlagosan került a lelőhelyre. MAGYAR 2000, 117–118; KOCZTUR 1964, 26.

25 Sági K. rekonstrukciója, ld. Intercisa I, Abb. 32.

26 OLDENSTEIN 1976, Anm. 732; Mainz, Bécs, Carnuntum: M. BUORA-W. JOBST: Roma sul Danubio. Da Aquileia a Carnuntum lungo la via dell'ambra. Cataloghi e Monografie Archeologiche dei Civici Musei di Udine 6. Roma 2002, Kat. IVa. 104–107; Székesfehérvár, Szőny, Környe, Oroszvár, Intercisa: Intercisa I, 98–99., Taf. XXV.3.

27 OLDENSTEIN 1976, 218.

28 Somogyvámos, Cigány-domb: BAKAY K.: Somogy megyei régészeti kutatások 1973/75. évben. SMK 2 (1975) 296–297; 299–301.

29 Somogyjád, géppálmás. RégFüz 43 (1991) 41.

30 A felfedezésért Vámos Ilonának, a kaposvári múzeum restaurátorának tartozunk köszönettel. VÁMOS I.: Egy díszítéstechnikai eljárás a zamárdi avar temető VII. századi leletanyagában. „Spanyolozás” az avar ötvösművészetben. Műtárgyvédelem 1995/24. 101–108; VÁMOS, I.: A decorative technique in 7th century Avar finds. „Spanish technique” in the Avar goldsmith's art. Conservation around the Millennium. Hungarian National Museum 2001, 73–78.

21 CSIZMADIA-NÉMETH 2002, 190, Abb. 6, 1; Roads were also observed at a number of places close to the tumuli in Burgenland. The tumuli or the tumulus cemeteries appeared in strings along these roads on hilltops or hillsides. K. KAUS: Die norisch-pannonischen Grabhügel des Burgenlandes – A burgenlandi noricum-pannoniai halomsírok. In: Noricum-pannoniai halomsírok (szerk. K. PALÁGYI S.). Veszprém 1990, 77.

22 FISCHER 1994, 275. A dense settlement system was observed in the loess western part of the territory of Nördlinger Ries, while people did not settle in the eastern sandy areas.

23 SZIRMAI KRISZTINA: Újabb adat a pannoniai Liber Pater és Libera kultuszhoz. Antik Tanulmányok XX (1973) 191–196; CSIR VII, Kat.-Nr. 10, Abb. 7.

24 Despite the scattered Roman finds, the votive plate could arrive here in a secondary function. MAGYAR 2000, 117–118; KOCZTUR 1964, 26.

25 K. Sági's reconstruction, see Intercisa I, Abb. 32.

26 OLDENSTEIN 1976, Anm. 732; Mainz, Bécs, Carnuntum: M. BUORA-W. JOBST: Roma sul Danubio. Da Aquileia a Carnuntum lungo la via dell'ambra. Cataloghi e Monografie Archeologiche dei Civici Musei di Udine 6. Roma 2002, Kat. IVa. 104–107; Székesfehérvár, Szőny, Környe, Oroszvár, Intercisa: Intercisa I, 98–99., Taf. XXV.3.

27 OLDENSTEIN 1976, 218.

28 Somogyvámos, Cigány Hill: BAKAY K.: Somogy megyei régészeti kutatások 1973/75. évben. SMK 2 (1975) 296–297; 299–301.

E díszítésmód először a zamárdi temetőben bukkant fel, a gyűrű formai párhuzamát a keszthely-dobogói temetőből is ismerjük.³¹

Noha Somogyjád tekinthető a vizsgálatba bevont terület központi településének, és a kohászati telepek felfedezése is itt kezdődött, a somogyi vaskohászati telepek a szakirodalomban Somogyfajsz révén váltak ismertté. Akárhonnan is nézzük, a felfedezés érdeme kétségkívül Stamler Imréné, aki 1982-től a diákjaival folytatott terepbejárások során nemcsak rábukkant ezekre a lelőhelyekre, hanem hihetetlen elszántsággal és ügybuzgalommal vetette rá magát a témára. Évtizedes fáradozásainak eredményeként ma áll és működik az ország egyetlen vaskohászati múzeuma, és ezenkívül tucatnyi további kohótelepet, továbbá más lelőhelyek sokaságát ismerhette meg a magyar régészet.³² Áldozatos szervező munkájának eredményeként az említett kohómúzeum mellett további három kohótelep régészeti feltárása történt meg vidékünkön.³³ A nyolcvanas-kilencvenes években rengeteg adat (és lelet) birtokába került, melyekről féltő volt, hogy megfelelő szakmai dokumentáció és nyilvántartás híján elvesznek az utókor számára.

A vaskohászati telepeket sekély vízü patakok mellett, vagy források közelében találjuk. Ezt a sajátosságot Somogyban teljességgel praktikus okokkal lehet magyarázni: a gyepvasércet ezeken a víz közeli helyeken, vizenyős réteken lehet a legkönnyebben feltalálni, és a mosáshoz is szükség van vízre. A másik fontos szempont a faszén-szükségletet kielégíteni képes erdőség közelsége.³⁴ E feltételeknek a középkorban szinte egész Somogy megye megfelelt, így leginkább a gyepvasérc elérhetősége lehetett a kohók létesítésének elsőrendű feltétele. A gyepvasérc-lelőhelyekről nincsen katalógus, a vasérc-előfordulásokat mutató térkép Somogy megye területén sokkal

one of the settlements (Alsóbogát 1) iron metallurgy was practised. From the identified seven sites of the Conquest Period (3 settlements, 3 furnace workshops and 1 cemetery²⁹), only one settlement overlaps the Avar settlement. This is the above-mentioned Alsóbogát 1 site, where surface traces of an Avar settlement and another one from the Conquest Period were found together with the remains of iron smelting kilns of an Avar type.

The sites were mostly found at the feet of the N-S extended hill ranges, on the banks of watercourses or next to springs. (Map 3)

The bronze band ring decorated with punched ribbon braids found at Osztopán 2 site is an eminent find. (Fig. 2. 14) The fields between the patterns were filled in with precious platinum inlays of wax and resin basic materials (Spanish technology).³⁰ This decorating technique first appeared in the Zamárdi cemetery, while the analogues in form of the ring are known from the Keszthely-Dobogó cemetery.³¹

Although Somogyjád was the central settlement of the investigated area and the discovery of metallurgical sites also started here, the metallurgical sites of Somogyfajsz became known from Somogy county. No matter which approach we prefer, the merit of the discovery is certainly Imre Stamler's who not only discovered these sites during field walkings with his pupils conducted from 1982 but also dug into the topic with unbelievable zeal and determination. In result of the decades of his efforts, the first and only iron metallurgical museum of the country has been established and a dozen of furnace sites and numerous other sites have become known in the Hungarian archaeology.³² Owing to his devoted organisational work, three more furnace sites were uncovered in this

31 Kiss G.: A keszthely-dobogói avar kori temető. Zalai Múzeum 8 (1998) 116, 1. tábla 34. A Magyar Nemzeti Múzeum népvándorlás kori gyűjteményében van egy Osztopánból származó karperec (GARAM É.: VII. századi aranyékszerek a Magyar Nemzeti Múzeum Gyűjteményeiben. – Goldgegenstände aus dem 7. Jh. in den Sammlungen des Ungarischen Nationalmuseums. FolArch XXXI (1980) 166., Abb. 1a-b.), mely Garam Éva szíves szóbeli közlése szerint teljes bizonyossággal kapcsolatba hozható a szóban forgó gyűrűvel, és így joggal feltételezhető, hogy a két tárgy azonos lelőhelyről származik. Mindkét tárgy párhuzamai megtalálhatók a Zamárdi temetőben is. Ezúton is köszönetet mondunk Garam Évának szíves segítségéért.

32 STAMLER I.: A somogyi ősi vaskohászat kutatásának története. Dunaújváros, é. n. 54 p. STAMLER I.: Hatalom és vas. Miért kutatjuk a fejedelmi vaskohászati telepeket Somogyban? Somogyi Múzeumok Közleményei 14 (2000) 229–242. STAMLER I.–DR. ÁGH J.–SÜTŐ Z. (szerk.): A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. Dunaújváros 2001, 303 p.

33 Somogyfajsz (7. lelőhely, Gömöri János); Alsóbogát, Csalánosidűlő (1. lelőhely, Költő László); Somogyvámos-Gyümölcsény (8. lelőhely, Költő László); Bodrog-Bű (1. lelőhely, Magyar Kálmán). Lásd ezekről részletesebben: Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Szerk. GÖMÖRI J. Sopron-Somogyfajsz 1999, 170–229.

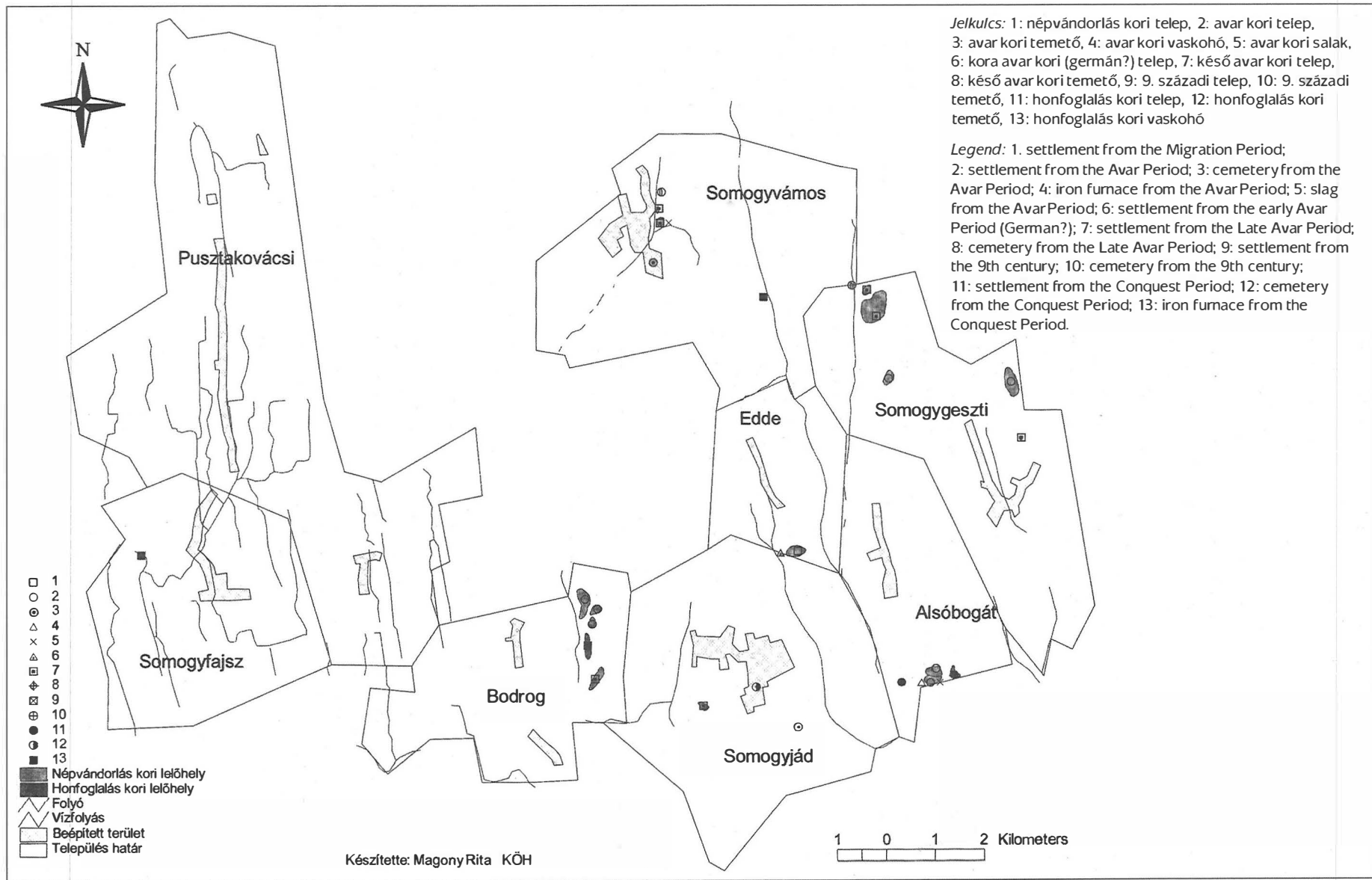
34 GÖMÖRI 2000, 27.

29 Somogyjád, machine park. Régl'üz 43 (1991) 41

30 For the discovery of the phenomenon we are grateful to Ilona Vámos restorer in the Kaposvár Museum. VÁMOS I.: Egy díszítéstechnikai eljárás a zamárdi avar temető VII. századi leletanyagában. „Spanyolozás” az avar ötvösművészetben. Műtárgyvédelem 1995/24. 101–108; VÁMOS, I.: A decorative technique in 7th century Avar finds. „Spanish technique” in the Avar goldsmith's art. Conservation around the Millennium. Hungarian National Museum 2001, 73–78

31 Kiss G.: A keszthely-dobogói avar kori temető. Zalai Múzeum 8 (1998) 116, Plate 1:34. There is an armlet in the Collection of the Migration Period of the Hungarian National Museum from Osztopán (GARAM É.: VII. századi aranyékszerek a Magyar Nemzeti Múzeum Gyűjteményeiben. – Goldgegenstände aus dem 7. Jh. in den Sammlungen de Ungarischen Nationalmuseums. FolArch XXXI (1980) 186., Abb. 1a-b.) which by Éva Garam's kind oral communication can be connected with our ring most assuredly, so it presumed with good reason that these two objects come from the same site. Analogues of both can also be found in Zamárdi cemetery. Herewith, we express our acknowledgment to Eva Garam for her kind help.

32 STAMLER I.: A somogyi ősi vaskohászat kutatásának története. Dunaújváros, undated 54 p. STAMLER I.: Hatalom és vas. Miért kutatjuk a fejedelmi vaskohászati telepeket Somogyban? Somogyi Múzeumok Közleményei 14 (2000) 229–242. STAMLER I.–DR. ÁGH J.–SÜTŐ Z. (szerk.): A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. Dunaújváros 2001, 303 p.

3. térkép: Somogyjád és környéke népvándorlás és honfoglalás kori lelőhelyei

Map 3: Sites of the Migration and the Conquest Periods at Somogyjád and its environs

kisebb területeket jelöl ki, mint az ismert kohók elterjedéséből erre következtetni lehetne.³⁵

Terepjárásaink során vaskohó-lelőhelynek határoztuk meg azokat, ahol kifejezetten erre utaló leleteket találtunk: fúvócső, vagy mellfalazat-darabokat. Ilyen lelőhely a nyolc község területén összesen tíz van, melyek közül négyet ásatással is hitelesítettek. Ugyanakkor több a salakelőfordulás, melyek ugyancsak kohókra utalnak. Ilyet további 22 lelőhelyen rögzítettünk, melyhez minden valószínűség szerint hozzá lehet adni még három olyan salak-lelőhelyet, ahol semmilyen kísérő-lelet sem segítette a keltezését. Tekintettel arra, hogy az ásatással hitelesített négy vaskohó-lelőhely közül három csak 10. századi, vagy annál későbbi leletet eredményezett, és az arány hasonló a többi vaskohó- és salak-lelőhelyeken is,³⁶ aligha tévedünk nagyot, ha ezeket a lelőhelyeket általában Árpád-korinak tartjuk, nem kizárva annak lehetőségét, hogy lehet köztük esetleg olyan is, melyet a 10. század előtt létesítettek.

Terepjárásaink során 128 Árpád-kori lelőhelyet gyűjtöttünk. Közülük viszonylag kevés az olyan, ahol kora Árpád-kori, 10–11. századi leletanyagot is el lehetett különíteni. A lelőhelyek eloszlásáról csupán annyit lehet megjegyezni, hogy a településre alkalmas helyeken mindenütt megtalálhatók, és többnyire a késő középkori telepekkel együtt, vagy azok szomszédságában fordulnak elő. Viszonylag sok az olyan lelőhely, ahol a leletanyag alapján 13–14. századi települést lehet sejteni.

A késő középkori lelőhelyek száma 161. Elhelyezkedésük az Árpád-kori telepekkel azonos, ami arra utal, hogy ebben az időszakban is sok volt az úgynevezett „szállás-jellegű” szórt rendszerű kistelep, melyek nemcsak a templomos faluhelyek környékén, hanem mindenütt előfordultak. (4. térkép)

A források alapján területünkön kb. 14 középkori település lehetett. A templomos helyek közül sikerült azonosítani Fajsz,³⁷ Edde,³⁸ Tepej,³⁹ továbbá Remete helyét, ahol a Szt. Jakab remetekolostor maradványai még a hatvanas években is álltak.⁴⁰ Továbbra is vitatott a Somogyvamos határában álló középkori templomrom (lásd a hátsó borítót!) azonosítása: a korábbi szakirodalom Csopak falu templomának tartotta, Müller Róbert a középkori Vámosal azonosította, Valter Ilona pedig Györök falu egyházának tekinti.⁴¹ Ásatás tisztázta Bő falu temp-

region beside the above-mentioned metallurgical museum.³³ He collected a huge number of data (and finds) in the eighties and nineties and it was to be feared that they would be lost for the future generations for lack of sufficient documentation and registering.

The iron metallurgical sites can be found on the banks of shallow streams or springs. It can be explained with practical reasons in Somogy county. Meadow ore can be the easiest to be found on waterlogged meadows near water, and water is necessary for ore handling. Another important condition was the proximity of a forest where raw material could be obtained for charcoal.³⁴ Practically the entire Somogy county met these demands in the Middle Ages, so the availability of meadow ore could be the primary condition at the establishment of furnaces. There is no catalogue of the occurrence of meadow ore, while the map of the iron ore occurrences in Somogy county marks a much smaller territory than it could be supposed from the distribution of the furnaces.³⁵

In the course of the field walkings we determined the sites as iron metallurgical sites where we found finds that definitely attested to it: tuyeres or fragments of breast walls. We found ten sites of this type on the territory of the eight villages, and four of them were authenticated with excavations. There were more slag occurrences, which also suggest the existence of furnaces. Such occurrences were registered at 22 more sites and probably three more slag sites can be added where no other find helped the chronological determination. With regard to the fact that three of the four iron metallurgical sites authenticated with excavations contained finds only from the 10th century or later, and the proportion is the same at the rest of the iron furnace and slag sites,³⁶ it seems highly probable that these sites can be dated from the Árpadian Period allowing that a few of them could be established before the 10th century.

A hundred and twenty-eight sites were collected during the field walkings. Relatively few of them contained finds from the early Árpadian Period and the 10th–11th centuries as well. Regarding the distribution of the sites it should be noted that they could be found everywhere where the environment was suitable for settlement and they usually occur together with late medieval sites or next to them. There are relatively many sites where the finds date the settlement from the 13th–14th centuries.

35 GÖMÖRI 2000, 159/c kép és 264. oldal.

36 Mindössze két lelőhelyen volt csak avar kori, és tíz lelőhelyen csak Árpád-kori kísérőlelet. Azokon a lelőhelyeken, ahol több kor is előfordult, 26%-ban találunk avar és 73%-ban Árpád-kori kísérőleletet.

37 1234-70: Fayz. CSÁNKI 1894, 604. Somogyfajsz 1. lelőhely.

38 1383: Edde. CSÁNKI 1894, 602. Edde 2. lelőhely.

39 1083-1095: Tupei. PRT I. 315-316. MÜLLER 1975, 53. Somogyvamos 14. lelőhely.

40 1225: Remete. PRT I. 312-314. Somogyvamos 2. lelőhely.

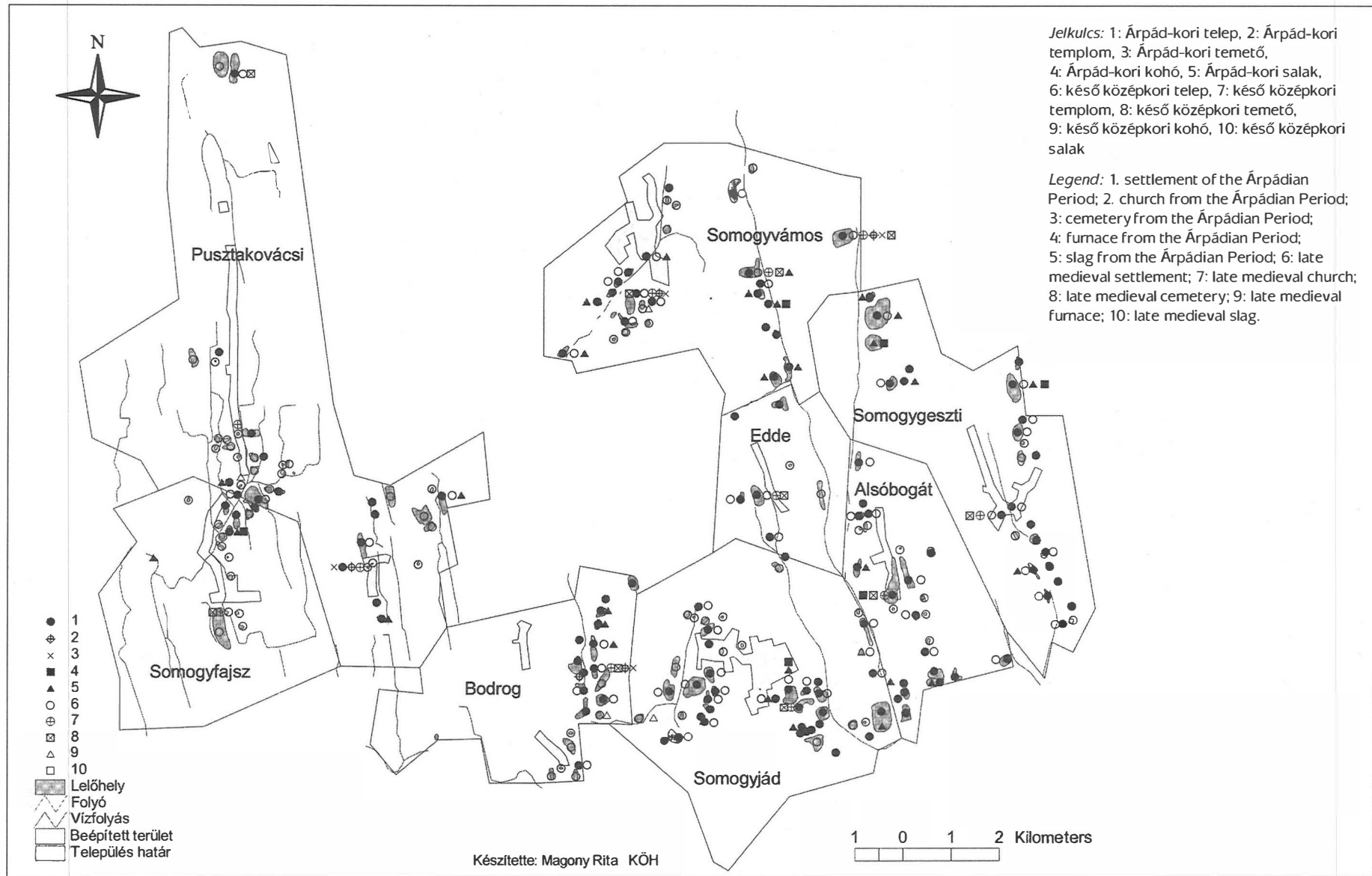
41 1465: Gywrek. CSÁNKI 1894, 610. 1575: Vámos. MÜLLER 1975, 54. VALTER I.: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. Bp. 2004, 164. Csopak Látrány határába esik: CSÁNKI 1894, 599, 624.

33 Somogyfajsz (site no. 7, János Gömöri); Alsóbogát, Csalánosidűlő (site no. 1, László Költő); Somogyvamos-Gyümölcsény (site no. 8, László Költő); Bodrog-Bí (site no. 1, Kálmán Magyar). On these sites in details see: Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban. Ed. GÖMÖRI J. Sopron-Somogyfajsz 1999, 170-229

34 GÖMÖRI 2000, 27

35 GÖMÖRI 2000, fig. 159/c and page 264

36 Finds from the Avar period were registered at only two sites and 10 sites contained finds from the Árpadian Period. From the sites where more than one period was represented, 26% contained finds from the Avar period and 73% from the Árpadian Period.

4. térkép: Somogyjád és környéke Árpád-kori és késő középkori lelőhelyei

Map 4: Sites from the Árpadian Period and the Late Middle Ages at Somogyjád and its environs

lomának és az itt lévő nemzeti monostornak helyét.⁴² Sajnos édeskeveset tudunk a még álló és méltatlanul elfeledett Kürtös-pusztai templomról.⁴³ Adatokat szereztünk a bogáti templom 19. századi szétrombolásáról, továbbá arról, hogy Geszti, és minden bizonnyal (Puszt)Kovácsi középkori egyháza a mai templom helyén állt.⁴⁴ Jád esetében a helytörténeti irodalomban felbukkanó „két Jád” elképzelést csak ellentmondásosan tudjuk bizonyítani.⁴⁵ Bizonytalan a középkori Bodrog és Kölked falu helye, és nem tudjuk, hogy a forrásokban szereplő Cserid, Gellye (Gilla), Guta, Gyümölcsény a vizsgált területre esik-e.⁴⁶ Ismereteink szerint a nyolc község közigazgatási területén kívül fekszik Alberti, Kara.⁴⁷

Területünkön egyetlen erődítést ismerünk, mely alakja és mérete alapján kétségkívül egy késő középkori udvarház (castellum) lehetett, de források híján sajnos azonosítani nem tudjuk.⁴⁸ (1. kép)

II. Kaposvár régészeti lelőhelyei

A Kapos széles alluviális völgye egyben a Zselici-dombság északi határa is. Utóbbi északi peremén meredek oldalú meridionális dombhátaakat találunk, melyeket patak-völgyek határolnak, és mintegy várszerűen magasodnak a Kapos ártere fölé. Ezek egyike híres őskori lelőhely (Iszák-domb), míg egy másikon találjuk a szentjakabi bencés apátságot, többségükön azonban mindmáig kevés régészeti adat van,⁴⁹ pedig minden korszakban megtelepedésre alkalmas helyek lehettek. Régészeti szempontból sokkal gazdagabb a Kapostól északra eső terület, ahol a mai város is települt. Ez a dél-külső-somogyi lösztábla, mely lényegesen alacsonyabb és tagolatlanabb felszínű, mint a Zselicség. A vastag lösztakarót csernozjomos talajfélések borítják, minek következtében igen termékeny területről van szó.⁵⁰ A lösztáblát a Kapos felé tartó pata-

The number of the late medieval sites is 161. Their distribution is identical with that of the sites of the Árpadian Period, which suggests that there were still many “temporary” scattered small settlements, which occurred not only around villages with churches but everywhere. (Map 4)

According to the sources, there could be about 14 medieval settlements on our territory. From among the villages with churches, Fajsz,³⁷ Edde,³⁸ Tepej,³⁹ and Remete could be located where the ruins of the St Jacob monastery still stood in the sixties.⁴⁰ The identification of the medieval church ruins at Somogyvámos is still debated: formerly, the archaeological literature identified it with the church of Csopak village, Róber Müller with the medieval Vámos, while Ilona Valter regarded it as the church of Györök village.⁴¹ An excavation clarified the exact place of the church of Bó village and the clan monastery standing also there.⁴² Regrettably, very little is known about the still standing and unduly forgotten Kürtös-pusztai church.⁴³ Data could be obtained about the destruction of the Bogát church in the 19th century and about the fact that the church of Geszti and most probably the medieval church of (Puszt)Kovácsi stood in the place of the actually standing church.⁴⁴ In the case of Jád, the idea of “two Jáds” appearing in the studies on local history can be proved with certain controversies.⁴⁵ The location of the medieval Bodrog and Kölked villages is also uncertain and we do not know if the Cserid, Gellye (Gilla), Guta and Gyümölcsény villages mentioned in the sources stood in the examined territory.⁴⁶ As far as we know, Alberti and Kara were outside the administrative borders of the eight villages.⁴⁷

42 MAGYAR 2000, 121.

43 1422: Kyrthus. CSÁNKI 1894, 624.

44 1083-95: Bagag PRT I. 318. Alsóbogát 13., Somogyeszi 1. és Pusztakovácsi 8. lelőhely. Utóbbi azonosítása is bizonytalan, hiszen ilyen nevű középkori települést errefelé nem ismerünk. Esetleg ez lehetett a forrásokban említett Baráti falu, melynek Keresztelő Szt. János tiszteletére emelt templomát 1361-ben említik. CSÁNKI 1894, 589. Ezt támogatják a ma is élő földrajzi nevek.

45 1329: Jaad. CSÁNKI 1894, 615. A mai település határába ugyanis két faluhely esik: egyik templomos (26. lelőhely, a mai településtől DK-re), a falutól DNY-ra eső dombon (Másjád, 38. lelőhely) viszont nem találtuk templom nyomát, ezenkívül faluhelynek látszik a település északi szélén húzódó nagy kiterjedésű késő középkori lelőhely is (43. lelőhely).

46 1313: Bodrog, 1268: Kulked, 1378: Cheryd; 1439: Gellye, 1447: Gwtha, 1468: Gymewlchen, CSÁNKI 1894, 594; 622; 597; 608; 609; 611.

47 1466: Alsó és Felső Alberty, CSÁNKI 1894, 586. 1138: Kara. PRT II. 167., CSÁNKI 1894, 616.

48 Somogyfajsz 2. lelőhely. A várat Nováki Gyula és Sándorfi György 1987-ben mérte fel.

49 A hat „hegy” közül mindössze a Kecel-hegyről ismerünk őskori telepet és késő avar temetőt, továbbá a Róma-hegyről szórványleletet.

50 SZILÁRD 1967, 100-104.

37 1234-70: Fayz. CSÁNKI 1894, 604. Somogyfajsz site no. 1

38 1383: Edde. CSÁNKI 1894, 602. Edde site no. 2

39 1083-1095: Tupei. PRT I. 315-316. MÜLLER 1975, 53. Somogyvámos site no. 14

40 1225: Remete. PRT I. 312-314. Somogyvámos site no. 2

41 1465: Gywrek. CSÁNKI 1894, 610. 1575: Vámos. MÜLLER 1975, 54. VALTER I.: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. Bp. 2004, 164. Csopak Látvány határába esik: CSÁNKI 1894, 599, 624

42 MAGYAR 2000, 121

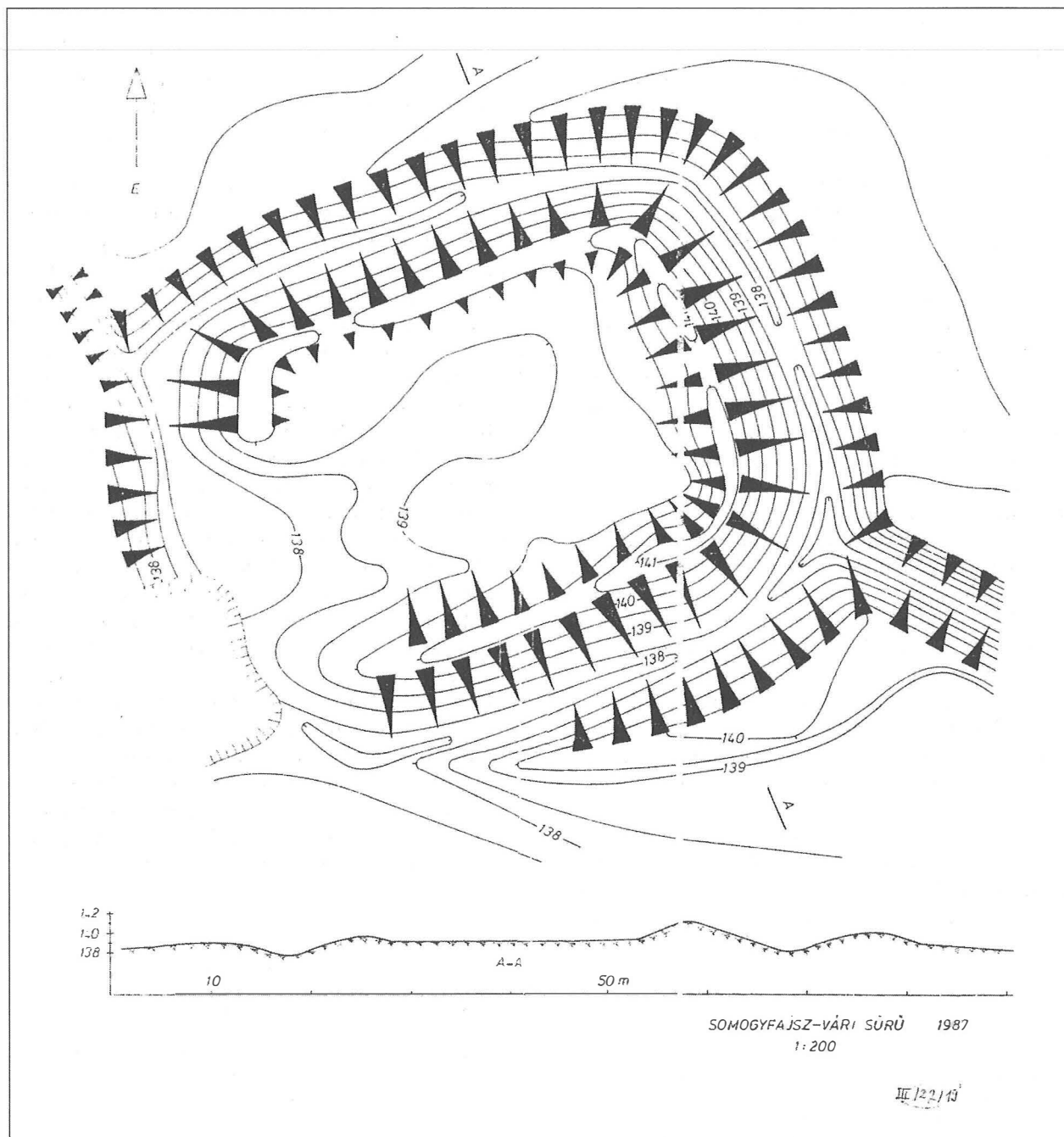
43 1422: Kyrthus. CSÁNKI 1894, 624

44 1083-95: Bagag PRT I. 318. Alsóbogát site no. 13, Somogyeszi site no. 1 and Pusztakovácsi site no. 8. The identification of the last one is uncertain since no medieval village is known by this name. Perhaps this was the Baráti village we can meet in the sources, the church of which, dedicated to St. John the Baptist, was mentioned in 1361. CSÁNKI 1894, 589. The same is supported by the still existing geographical names.

45 1329: Jaad CsáNKI 1894, 615. There are two villages in the fields of the modern village: one had a church (site no. 26 SE of the modern village), while on the hill SW of the village (Másjád site no. 38) we could not find any trace of a church. Besides, the large medieval site in the northern fields of the settlements (site no. 43) also seems to have been a village.

46 1313: Bodrog, 1268: Kulked, 1378: Cheryd; 1439: Gellye, 1447: Gwtha, 1468: Gymewlchen, CSÁNKI 1894, 594; 622; 597; 608; 609; 611

47 1466: Lower and Upper Alberty, CSÁNKI 1894, 586. 1138: Kara. PRT II. 167., CSÁNKI 1894, 616

1. kép: Somogyfajsz, Vár. Nováki Gyula és Sándorfi György felmérése

Fig. 1: Somogyfajsz, Castle. Survey by Gyula Nováki and György Sándorfi

kok völgyei szabdalják, nyugatról kelet felé haladva egyre szélesebb alluviális völgyeket alkotva: Jutai-árok, Tüskevári-árok, Kisgáti-árok, Deseda-patak, Orci-patak. Mindegyikük torkolathoz közel eső része rendkívül gazdag régészeti lelőhelyekben, míg a várostól nyugatra eső patakok felső szakaszai – legalábbis a felszínen – szerényebb megtelepedésről tanúskodnak.⁵¹

We know of a single fortification on this territory. According to its measurements and shape it could be a late medieval manor-house (castellum), but in lack of sources we cannot identify it.⁴⁸ (Fig. 1)

51 A legutóbbi ásatások viszont arra irányították a figyelmet, hogy a vastag humusztakaró alatt kiterjedt őskori telepek vannak.

48 Somogyfajsz site no. 2. Gyula Nováki and György Sándorfi surveyed the castle in 1987.

Kaposvár és környéke régészeti szempontból nem nevezhető ismeretlennek. A korábbi szórványos ásatások és leletmentések után elsőként az 1973-ban végzett terepjárásokat kell említenünk, melyeket Horváth László vezetésével végeztek. Eredményei megjelentek a város első rendszerezett régészeti összefoglaló munkájában.⁵² Ezen túl az útépitésekhez (61-es út 1970-es évekbeli kibővítése, továbbá az 1999–2001-ben épült, a várost északról elkerülő út) kapcsolódó nagyszabású feltárások hoztak jelentős eredményeket.⁵³ 2004-ben a város új rendezési tervéhez a régészeti hatástanulmányt Bárdos Edith készítette, melyhez újra összegyűjtötte és rendszerezte az irodalmi és múzeumi adatokat.⁵⁴ Terepjárásaink célja elsősorban a lelőhelyek terepi azonosítása volt, de 2003–2004-ben végeredményben az egész határt többé-kevésbé bejártuk, az előző fejezetben ismertetett módszerrel.⁵⁵ Az eredmények számszerű adatait az 1. táblázat tartalmazza.

Kaposvár közigazgatási határán belül a legtöbb őskori település meridionális folyásirányú patakok, erek kaposi torkolatához közelebb eső dombhátaik húzódnak, a vízfolyások fölé 5–15 m-rel emelkedő térszínen. Ez alól kivételt jelent a Deseda, amely mentén végig egyenletesen sok lelőhely található. Ez azzal magyarázható, hogy a Desedát kísérő domboldalak átlagos tengerszint feletti magassága 140–150 m és Ny–K-i irányban jobban tagoltak kisebb földnyelvekkel. Az Orci-patakot kísérő dombhátonulaton lépcsőzetesen, nagy, sík teraszokkal emelkedik a patak fölé Ny-ről és K-ről is. A lelőhelyek két, párhuzamos teraszon helyezkednek el: 125–130 m és 135–140 tszf magasság környékén. Az Orci-patak és a Deseda közti területen szinte nincs ismert lelőhely, a két vízfolyástól távol eső területeket nem szívesen népesítették be. A Kapostól D-re erősen tagolt és a lakóövezeten kívül erdővel borított a felszín, így a terepviszonyok és a kutatás hiánya együttesen magyarázzák, hogy alig ismerünk innen lelőhelyeket. A kisszámú, szórványos leletanyagú lelőhelyek zöme a Kapos mentén található. Ezek többsége csupán irodalmi adatokból ismert, azonosításuk a terület beépítettsége miatt nem, vagy alig volt lehetséges.

Az intenzív, viszonylag sok leletanyagot produkáló lelőhelyek szinte kivétel nélkül a vízfolyások völgyeihez közel találhatóak, míg a völgyektől távol eső, magas platókon elhelyezkedő lelőhelyek leletanyaga szórványosnak mondható. (5. térkép)

A Deseda mentéről, az 55. lelőhelyről ismert egy Starčevo telep.⁵⁶

II. Archaeological sites at Kaposvár

The broad alluvial valley of the Kapos is also the northern border of the Zselic hills. Steep-sided meridional hill ridges can be found on the northern edge of the latter one, which are bordered by stream valleys, and which rise like castles above the floodplain of the Kapos. One of them is a famous prehistoric site (Iszák-domb), while the Benedictine abbey of Szentjakab can be found on another one. Most of them have yielded few archaeological data⁴⁹ although they could be suitable for settlement in any period. The territory north of the Kapos, the region of the modern town, is much richer from an archaeological aspect. This is the loess table of southern outer Somogy, which is significantly lower and less segmented than the Zselicség. Soils of chernozem characters cover the thick loess cover and consequently it is a very fertile area.⁵⁰ Stream valleys running to the Kapos segment the loess plateau building eastward broadening alluvial valleys: Jutai-árok, Tüskevári-árok, Kiszgáti-árok, Deseda stream, Orci stream. There are many archaeological sites close to the mouth of these streams, while the upper reaches of the streams west of the town attest to a less dense inhabitation at least on the surface.⁵¹

Kaposvár and its environs is not a white spot from an archaeological aspect. After the former occasional excavations and rescue excavations, the field walkings conducted in 1973 have to be first mentioned, which were directed by László Horváth. The results were published in the first systematic archaeological summary of the town.⁵² Then large-scale excavations linked with road constructions (enlargement of route no. 61 in the 1970's and the construction of the road bypassing the town in 1999–2001) brought significant results.⁵³ In 2004, Edith Bárdos prepared the effect study to the new development plan of the town, and she once more collected and systemised the data from the literature and the museum.⁵⁴ The aim of the field walkings was first of all the identification of these sites in the field. In 2003–2004 we practically inspected the entire region with the method described in the previous chapter.⁵⁵ Table 1 contains the numerical results.

Most of the prehistoric sites within the administrative borders of Kaposvár can be found on the hilltops that lie closer to the mouth of the streams and streamlets of a meridional direction of flow toward the Kapos,

52 BAKAY 1975

53 RKM 1999, 213–215; RKM 2000, 157–159; RKM 2001, 174–175.

54 Kézirat munkáját nagy haszonnal forgattuk, fogadja ezúton is köszönetünket.

55 Munkánk során néhány lelőhelyet azonosítottunk a szomszédos Kaposújlak, Juta, Magyaregres és Sántos falvakban is.

56 KALICZ N.: Frühneolithische Siedlungsfunde aus Südwestungarn. InvPraehun IV. (1990), 36.

49 From the six „hills” only the Kecel-hegy is known of a prehistoric site and a late Avar cemetery, and scattered finds were collected on Róma-hill.

50 SZILÁRD 1967, 100–104

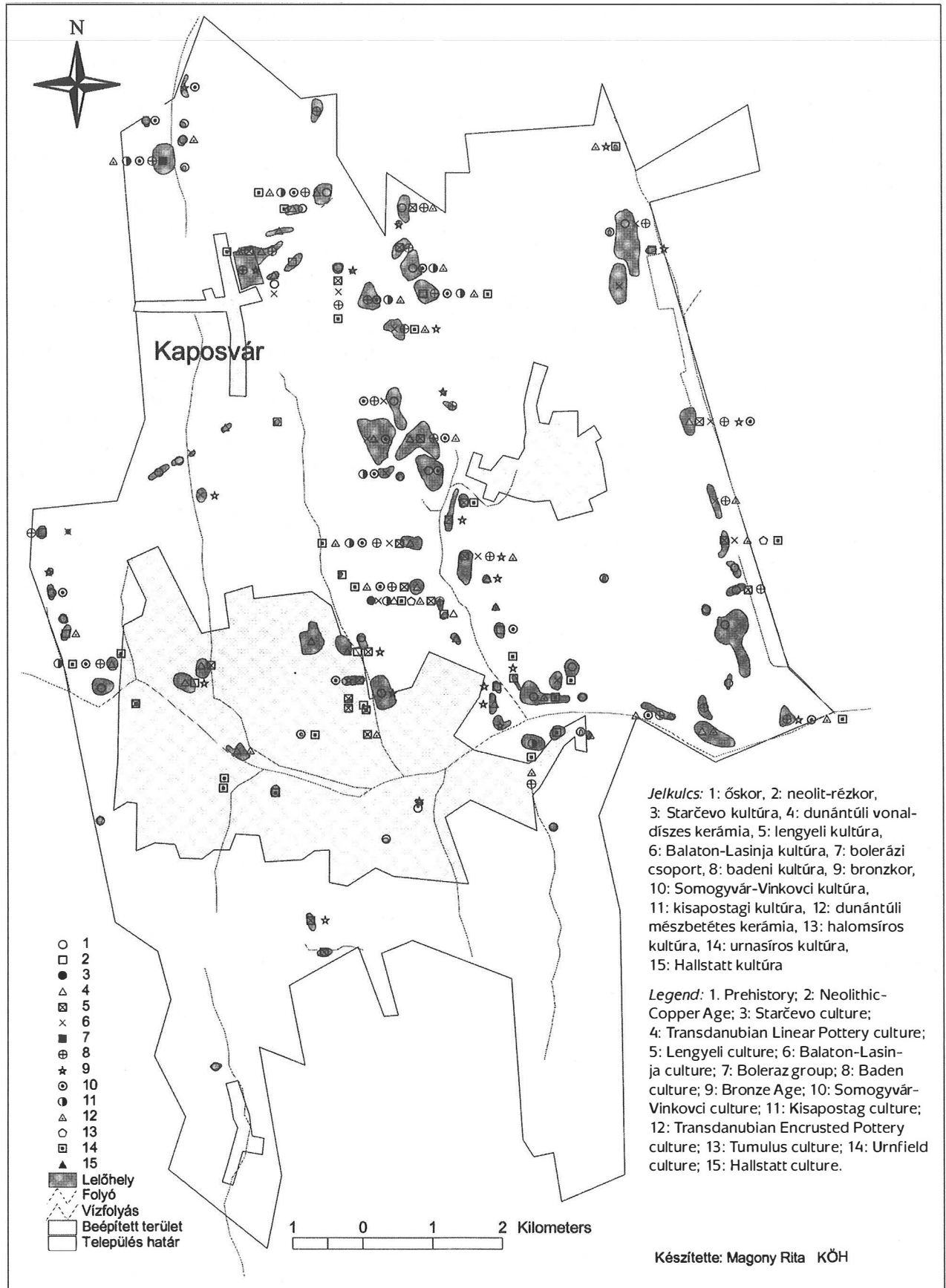
51 The recent excavations called attention to the fact that large prehistoric settlements can be found under the thick humus layer.

52 BAKAY 1975

53 RKM 1999, 213–215; RKM 2000, 157–159; RKM 2001, 174–175

54 Her manuscript proved very useful and we are grateful to her that we could read it.

55 We also identified a few sites at the neighbouring Kaposújlak, Juta, Magyaregres and Sántos villages.

5. térkép: Kaposvár és környéke őskori lelőhelyei

Map 5: Prehistoric sites of Kaposvár and its environs

A DVK 24 lelőhelyének szinte mindegyike a Kaposba torkolló É–D-i irányú vízfolyások K-i lejtőin, a part közeli helyeken ismert.

A lengyeli kultúra leletanyaga 25 lelőhelyről ismert, lelőhelyeik egymáshoz közel, csoportokban helyezkednek el, a legszembetűnőbb góccok a következők:

1. a Kisgáti-árok Ny-i partján, Kaposvár belterületén
2. a Deseda Kaposvár és Toponár közti szakaszán
3. a Deseda mentén Kaposfüred magasságában

Jelentős telep ismert a Kapostól délre is (Kaposvár 169.). A kultúra néhány leletét Zalai-Gaál István közölte,⁵⁷ aki szerint a gyertyánosi erdőben (Kaposvár 170.) előkerült leletek a Sopot-kultúrába tartoznak.

A Balaton-Lasinja kultúra leletanyaga 18 lelőhelyen került elő, ebből 6 lelőhelyen a lengyeli kultúrával együtt. A kultúra települési körülményei nagyon változatosak, jellemzőek a megye jellegzetes térfelszínén, a meridionális dombhátakon lévő lelőhelyek,⁵⁸ melyek legtöbbször kisméretűek.⁵⁹

A badeni kultúrának 28 lelőhelye ismert Kaposvárról, legnagyobb számban a Deseda mentén. A 138. lelőhelyen egy finoman karcolt zezzug mintás töredék a bolerázi időszakra utal.

A neolitikum és a rézkor korai, illetve középső időszaka után gyakorlatilag elnéptelenedett a Tüskevári-árok és a Kisgáti-árok völgye, ahol csupán 3 bronzkori lelőhely ismert, szemben a neolitikumban tapasztalt lakottsággal. Ezzel szemben a Kaposfüred fölött eredő és a Desedába torkolló vízfolyás menté a neolitikum és a rézkor folyamán lakatlan, csupán a korai és a középső bronzkor időszakában települt be.

Míg a Somogyvár-Vinkovci kultúra lelőhelyei (21) nagyjából egyenletesen szóródnak, a kisapostagi kultúra 12 lelőhelyéből 9, a mészbetétes kultúra 27 lelőhelyéből 13 a Deseda mentén található. E bronzkori kultúrák igen gyakran együtt fordulnak elő, ezt kilenc esetben tapasztaltuk. Feltűnő a két kultúra lelőhelyszámának különbsége: míg a Somogyjád környéki lelőhelyeken közel azonos, nem túl nagy számban fordulnak elő, addig a Kapostól északra a mészbetétes lelőhelyek száma több, mint kétszerese a kisapostagi kultúráénak. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a Kapos folyótól északra a mészbetétes kerámiának hasonló csoportja lesz azonosítható, mint például a Győr-környéki vagy a Balaton-környéki csoport. Ez a Kaposvár-környéki csoport is az észak-dunántúli mészbetétes kerámiához tartozik, dél-dunántúli típusú anyag elvéve fordul elő benne. A Kaposvár 2. lelőhely több száz síros mészbe-

on an elevation of 5–15 metres above the watercourses. This can be explained by the fact that the average height of the hills along the Deseda is 140–150 metres above the sea level and they are more segmented by smaller tongues in a W-E direction. The hill range along the Orci stream rises above the stream in the W and the E with large, flat stepped terraces. The sites are distributed on two parallel terraces around the altitudes of 125–130 and 135–140 metres above sea level respectively. There are practically no sites between the Orci stream and the Deseda, the regions far from the two watercourses were not popular settlement areas. The surface is strongly segmented S of the Kapos and it is covered with forests outside the residential zone. Thus the surface formations and the lack of investigations explain the lack of sites. The majority of the few sites with sporadic finds can be found along the Kapos. Most of them are known only from the literature and they could not or with difficulties be identified since the territory has been built in.

The intensive sites with relatively many finds can nearly always be found near the valleys of watercourses, while the find materials of the sites situated on high plateaus far from the valleys are sporadic. (Map 5)

A Starčevo settlement is known from site no. 55 on the Deseda.⁵⁶

Nearly all of the 24 sites of the TLP culture are known from the territories near the E slopes on the banks of watercourses running to the Kapos in a N–S direction.

The finds of the Lengyeli culture are known from 25 sites, which are distributed in clusters close to one another. The most conspicuous clusters are the following ones:

1. on the W bank of the Kisgáti-árok in the inner area of Kaposvár
2. along the Deseda between Kaposvár and Toponár
3. along the Deseda at the height of Kaposfüred.

A significant site is known south of the Kapos as well (Kaposvár no. 169). István Zalai-Gaál published a few finds of the culture,⁵⁷ and affiliated the finds discovered in the Gyertyánosi forest (Kaposvár 170) with the Sopot culture.

The finds of the Balaton-Lasinja culture occurred at 18 sites. At 6 sites they were found together with the Lengyeli culture. The settlement circumstances of the culture are highly varied. The sites found on the characteristic surfaces, the meridional hill ridges, are characteristic in the county,⁵⁸ which were usually small settlements.⁵⁹

56 KALICZ N.: Frühneolitische Siedlungsfunde aus Südwestungarn. *InvPraeHun* IV. (1990), 36

57 ZALAI-GAÁL I.: A lengyeli kultúra a Dél-Dunántúlon. A Szekszárdi Balogh Á. Múzeum Évkönyve X-XI (1979–1980), 18–19, 17–18, 20, 22. kép

58 SOMOGYI K.: A Balaton-Lasinja-kultúra leletanyaga Somogy megyében. *ComArchHung* 2000, 33

59 KALICZ N.: A Balaton-Lasinja kultúra történeti kérdései és fémleletei. *ArchÉrt* 109 (1982), 6

57 ZALAI-GAÁL I.: A lengyeli kultúra a Dél-Dunántúlon. A Szekszárdi Balogh Á. Múzeum Évkönyve X-XI (1979–1980), 18–19, 17–18, 20, 22. kép

58 SOMOGYI K.: A Balaton-Lasinja-kultúra leletanyaga Somogy megyében. *ComArchHung* 2000, 33

59 KALICZ N.: A Balaton-Lasinja kultúra történeti kérdései és fémleletei. *ArchÉrt* 109 (1982), 6

tétes temetőjében előforduló dél-dunántúli leletanyag csupán imporként került oda.

A késő bronzkori halomsíros kultúra csupán 2 lelőhellyel képviselteti magát, mindkét esetben az urnamezős kultúrával együtt. Utóbbi igen intenzíven telepedett meg a Deseda mentén, valamint a Deseda és a Kapos találkozásánál (összesen 25 lelőhely).

A késő kelta-római településföldrajz általánosságban a somogyjádi térséghez hasonló képet mutat, a lelőhelyek a folyóvölgyeket rajzolják ki. A Deseda és az Orci-patak Kaposhoz közeli szakasza a római korban legalább annyira sűrűn lakott, mint az azt megelőző két évszázadban. A Tüskevári-árok mentén a késő vaskorból is mindössze egyetlen adatunk van, a római kor teljesen hiányzik. A Kis-gáti-árok torkolati szakaszában kizárólag római kori megtelepedés nyomaira bukkantunk.

A Kapos-völgy szerepét mindenképpen kiemelten kell tárgyalnunk. A vaskor meghatározó kereskedelmi útvonaláról van szó,⁶⁰ melynek jelentősége a római korban háttérbe szorul, miután a kereskedelem elsősorban a Sopianae-ből kiinduló diagonális utakra helyeződik át. A római kori jelenlét ennek megfelelően mindössze egy helyen igazolt.

A Kapos-menti kereskedelmi utat rajzolják ki azok a kelta éremleletek, melyek fenti csoportja magáról a folyóról kapta szakirodalmi megnevezését.⁶¹ Irodalmi adatok alapján Kaposvár környékéről görög lábra vert kelta ezüstököt Toponár területéről,⁶² egy továbbit pedig pontosabb helymegjelölés nélkül⁶³ ismerünk. (6. térkép)

A város területén 34 kelta telepnyomot rögzítettünk, melyek leletanyaga LT C–D korszakhatárokkal jellemezhető. Grafitos edényt 11 helyen gyűjtöttünk. A korszakból két csontvázas, és két hamvasztásos LT C–C1 korú temetőrészlet ismert (Kaposvár 22., 56., 72., 94. lelőhely),⁶⁴ kettő a Kapos északi, a másik kettő pedig a Deseda keleti partján található. A LT D évszázadához egyelőre nem tudunk temetőt kötni.

A római kori telepnyomok közül a Deseda jobb partján csoportosuló kiterjedt lelőhelyekre érdemes felhívni a figyelmet (Kaposvár 3., 87–89.).⁶⁵

Erősen téglatörmelékes, terazzós épületnyomot a Deseda Ny-i partján, egy kiemelkedő domb északi részén

Twenty-eight sites of the Baden culture are known from Kaposvár, most of them along the Deseda. At site no. 138, a fragment with a finely incised zigzag pattern points to the Boleráz period.

After the Neolithic and the early and middle phases of the Copper Age, the Tüskevári-árok and the valley of the Kisgáti-árok became practically uninhabited, where only 3 Bronze Age sites are known as opposed to the settlement density of the Neolithic. The area along the watercourse that springs above Kaposfüred and runs into the Deseda, at the same time, was uninhabited during the Neolithic and the Copper Age and people settled here only at the time of the Early and the Middle Bronze Age.

The sites of the Somogyvár-Vinkovci culture (21) are approximately evenly distributed, while 9 of the 12 sites of the Kisapostag culture and 13 of the 27 sites of the Encrusted Pottery culture can be found along the Deseda. These Bronze Age cultures often occur together. This could be observed in nine cases. The difference between the site number of the two cultures is conspicuous. It was approximately identical at the sites in the region of Somogyjád, they occurred in a moderate number, while north of the Kapos the number of the sites of the Encrusted Pottery culture is higher, more than twice of the sites of the Kisapostag culture. This suggests that a similar group of the Encrusted Pottery culture can be identified north of the Kapos river as the group of the Győr region or the Balaton region. This group of the Kaposvár region also belongs to the Northern Transdanubian Encrusted Pottery culture where materials of southern Transdanubian types only sporadically occur. The Southern Transdanubian material in the cemetery of the Encrusted Pottery culture at Kaposvár 2 site counting hundreds of graves appears only in the form of imported wares.

Only two sites represent the Late Bronze Age Tumulus culture, in both cases together with the Urnfield culture. The latter one shows an intensive settlement structure along the Deseda and at the confluence of the Deseda and the Kapos (in total 25 sites).

The late Celtic-Roman settlement geography shows a similar picture as the one of the Somogyjád region. The sites outline the river valleys. The Deseda and the reach of the Orci stream close to the Kapos were just as densely inhabited in the Roman period as in the preceding two centuries. There is only a single datum from the Late Iron Age along the Tüskevári-árok, while the Roman period is entirely missing. Only the traces of a Roman settlement were discovered at the Kis-gáti-árok where it runs into the river.

The role of the Kapos valley has to be discussed separately. It was the determinant trading route of the Iron Age,⁶⁰ the importance of which decreased in the

60 Kaposvár 22., 59., 66. lelőhelyek igazolják, hogy a Kapos a kora vaskorban is fontos összeköttetési útvonalat jelentett.

61 GOHL 1907, 58–59; PINK K.: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. DissPann II.15. Budapest 1939, 103–105, 106–107. A Kapos-völgyi érmek pénzverő műhelyét Nagyberki-Szalacska erődített telepén tárták fel: GOHL 1907, 47–64.

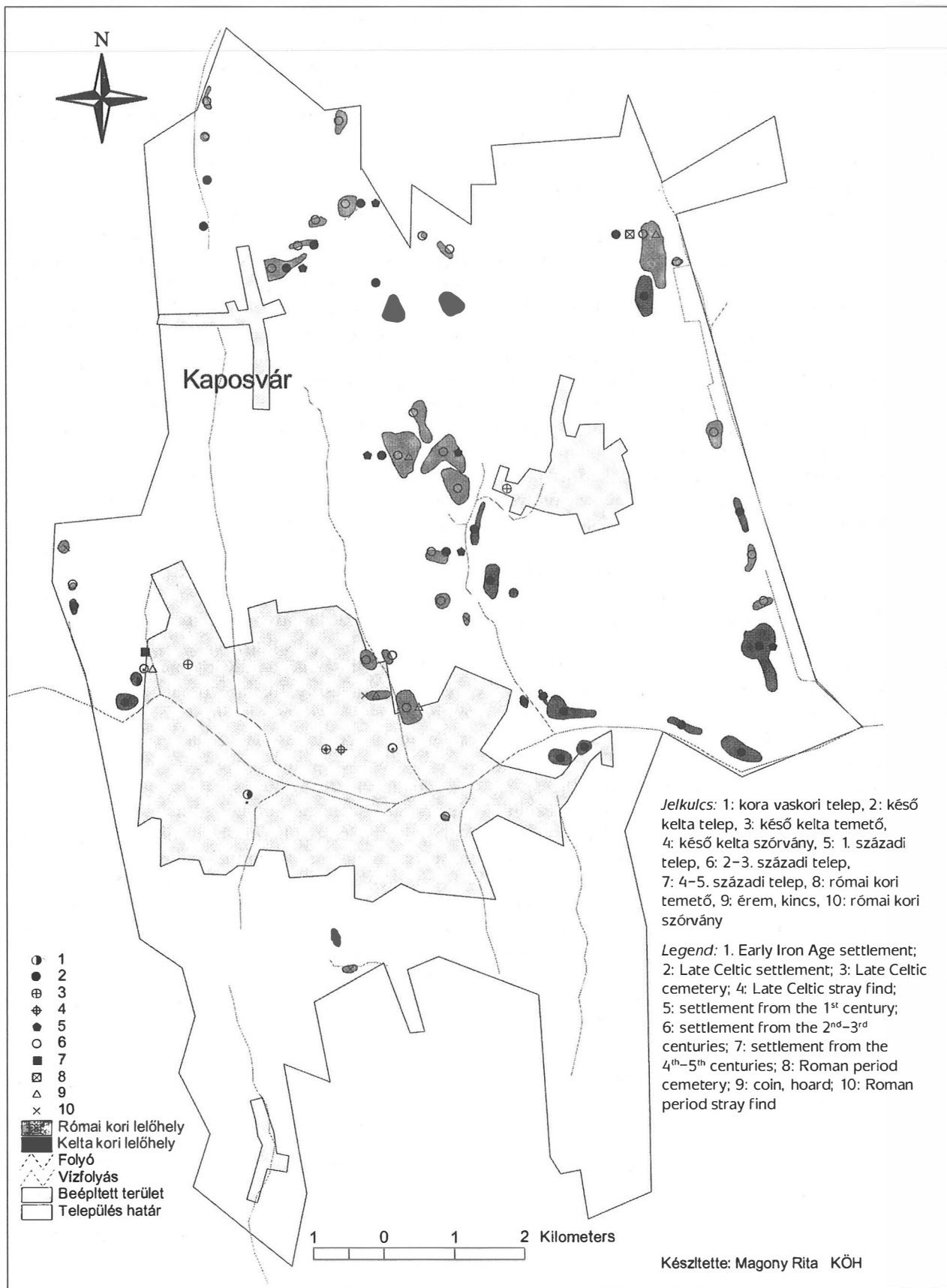
62 MÉREY A.: Szórványos kelta éremleletek. ArchÉrt u.f. II (1941) 24.

63 BÖRZSÖNYI A.: A győri főgimnáziumi múzeum és a környékbeli kincsleletek. Numizmatikai Közlöny 14 (1915), 97.

64 NÉMETH P. G.: Keltatemetők Somogy megyében. SMMK 13 (1998), 71–73.

65 GALLINA Zs.: Előzetes jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 2. és 3. lelőhelyének régészeti feltárásáról. SMMK 14 (2000), 252.

60 The sites Kaposvár 22, 59 and 66 corroborate that the Kapos was an important communication line in the Early Iron Age as well.

6. térkép: Kaposvár és környéke késő kelta és római kori lelőhelyei
 Map 6: Late Celtic and Roman period sites at Kaposvár and its environs

észleltünk. A hely fekvése miatt – a sokoldalúan hasznosítható vizek tekintetében⁶⁶ – az épületet villa részeként értékeljük.

A kaposszentjakabi kolostor (Kaposvár 50.) ásatása során szintén római kori épületnyomokra figyeltek fel; egy mészkőpárkányzat mellett⁶⁷ egy szobortöredéket, valamint egy domborművet találtak. A római kőanyagot a kolostor építésekor másodlagosan használták fel. A kőanyag mennyisége és jellege alapján felmerül, hogy egy jelentősebb épületet (villa főépülete?) helyezzünk ide, ami Valentinianus érme alapján a 4. században is fennállt.⁶⁸

A népvándorlás korból összesen 19 lelőhelyet ismerünk, melyek túlnyomó többsége a Kapostól északra helyezkedik el. Közülük 14 avar kori és mindössze öt az egyéb népvándorlás kori lelőhely. A korábbi terepbejárások és feltárások során ismertté vált 9 avar kori lelőhelyen kívül terepbejárásunk 5 újabb lelőhelyet eredményezett. A 14 avar kori lelőhely közül hat temető, hat pedig olyan település, amelyiken az előkerült kohók, illetve salakmaradványok tanúsága alapján valamilyen vaskohászattal összefüggő tevékenységet folytattak. (7. térkép)

Kaposvár határában is kerültek elő vaskohók, illetve olyan salak-előfordulások, melyekből vasolvasztásra lehet következtetni. Az öt kohótelep mindegyike ásatáson, illetve korábbi leletmentések során vált ismertté, közülük egy bizonyult kétségtől avar korinak.⁶⁹ A 34 salaklelőhely többségén Árpád-kori kísérőleletet találtunk.

A város határában ez idő szerint 80 Árpád-kori lelőhelyet ismerünk. Közülük temető a 2., 50., 96., 119., kora Árpád-kori (köznépi) temető pedig a 68. és 168. lelőhelyről ismert. A terepen faluként mindössze három lelőhelyet sikerült meghatározni (45., 96., 119.), közülük kettőnek temploma is ismert. A lelőhelyek többségét a Deseda széles völgyének két partján, sorban találjuk, de hasonlót mondhatunk az Orci-patakról is. A Kapos többi mellékágának partjain is előfordulnak az Árpád-kori telephelyek, de jelentőségéhez mérten kevés helyet ismerünk a Kapos két partjáról, azok többsége is a várostól keletre található. (8. térkép)

A késő középkorra keltezhető lelőhelyek száma 50. A temetők és a faluhelyek egyeznek az Árpád-koriakkal, egyetlen többlet Füred feltehetően középkori temploma (40.), melynek persze éppúgy lehet Árpád-kori előzménye, mint a többinek. Annál is inkább, mert a szomszédságában ismerünk Árpád-kori telepet, ha nem is túl intenzívet (39.) A települések elhelyezkedésében csupán annyi a különbség, hogy szemmel láthatóan több van a mai város belterületéről, ami megint erősíti a város késői telepítésére vonatkozó eddigi ismereteinket.

Roman period since trading shifted to the diagonal roads starting from Sopiana. Roman settlement, accordingly, can be demonstrated at a single site.

The Celtic coin finds, the above group of which was named in the technical literature after the river, outlines the trading route along the Kapos.⁶¹ According to the literature, Celtic silver coins minted on a Greek die are known from the environs of Kaposvár,⁶² while another item is unprovenanced.⁶³ (Map 6)

Thirty-four Celtic settlement traces were registered on the territory of the town. The find material of these sites can be dated from the LT C-D periods. Graphitic vessels were collected at 11 sites. Two inhumation and two cremation cemetery fragments are known from the LT C-C1 period (Kaposvár sites 22, 56, 72 and 94).⁶⁴ Two can be found on the northern bank of the Kapos, while the other two were found on the eastern bank of the Deseda. No cemetery can be dated from century of the LT D.

From among the Roman settlement traces, the extensive sites clustered on the right side of the Deseda deserve attention (Kaposvár sites 3, 87-89).⁶⁵

The traces of a building of a terrazzo pavement and many brick fragments were observed on the northern side of a hill on the W bank of the Deseda. Due to the location of the site, regarding the waters that could be used for diverse purposes,⁶⁶ the building is interpreted as a villa.

During the excavation of the monastery of Kaposszentjakab (Kaposvár 50), traces of a Roman building were observed; beside a limestone cornice,⁶⁷ a statue fragment and a relief were found. The Roman stone material was secondarily used at the construction of the monastery. The quantity and the features of the stone material suggest that a more significant building (the main building of a villa?) can be located here, which still existed in the 4th century according to Valentinian's coin.⁶⁸

Nineteen sites are known from the Migration Period, most of them north of the Kapos. Fourteen came from the Avar period and only five belonged to other periods of the Migration Period. Beside the 9 sites of the Avar period discovered during former field walkings and excavations, 5 more sites were identified during our

66 FISCHER 1994, 280.

67 CSIR VII, Kat-Nr. 14, Taf. 8, 3.

68 KOCSTUR 1964, 73.

69 Kaposvár 1., 10., 11., 25. és 67. lelőhely. Közülük csak az utóbbi található a Kapostól délre.

61 GOHL 1907, 58-59; K. PINK: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. DissPann II.15. Budapest 1939, 103-105, 106-107. The mint of the coins from the Kapos valley was uncovered in the fortified settlement of Nagyberki-Szalacska: GOHL 1907, 47-64

62 MÉREY A.: Szórványos kelta éremleletek. ArchÉrt u.f. II (1941) 24

63 BÖRZSÖNYI A.: A győri főgimnáziumi múzeum és a környékbeli kincseletek. Numizmatikai Közöny 14 (1915), 97

64 NÉMETH P. G.: Kelta temetők Somogy megyében. SMMK 13 (1998), 71-73

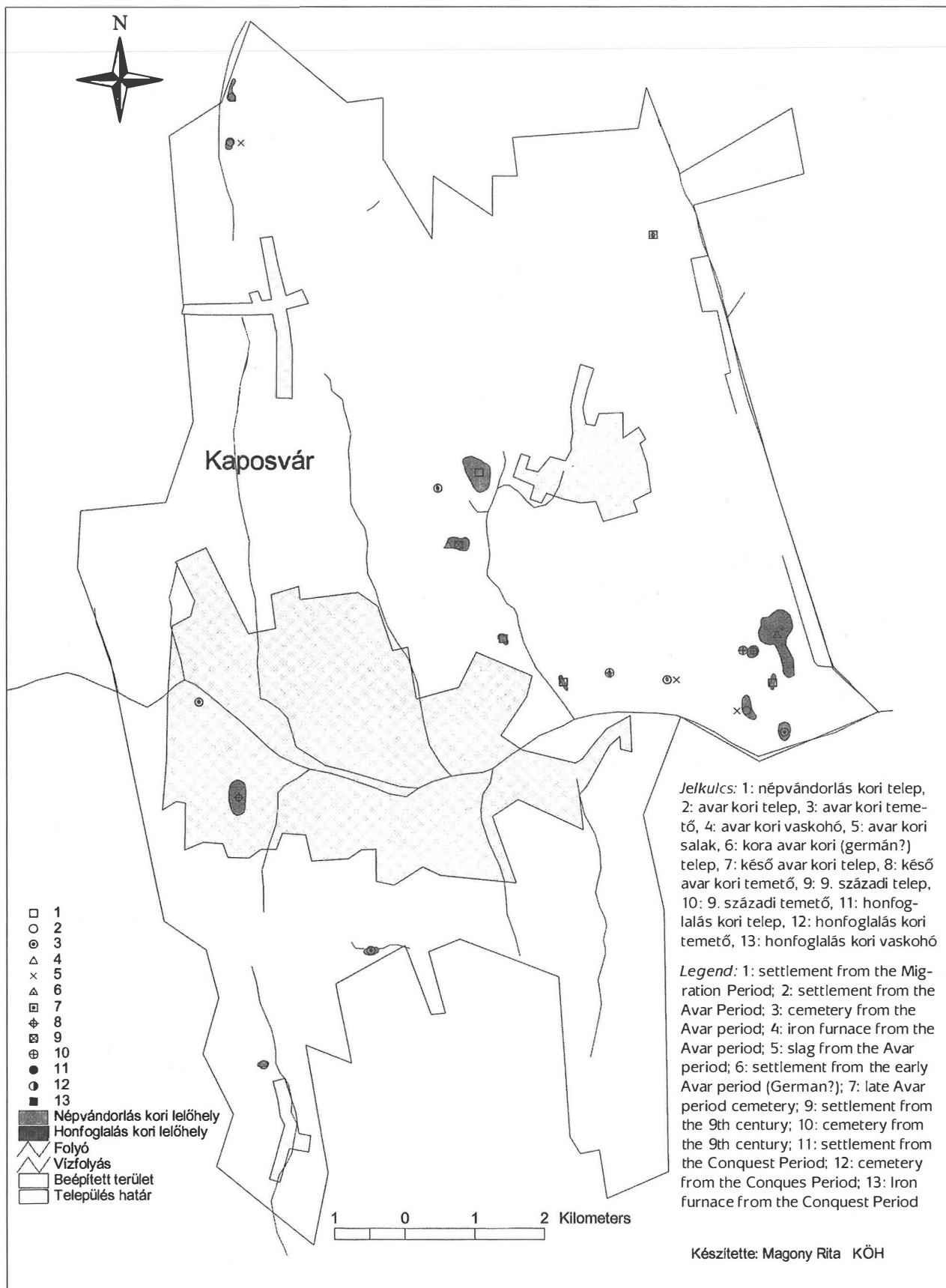
65 GALLINA Zs.: Előzetes jelentés a Kaposvárt elkerülő 61-es számú főút 2. és 3. lelőhelyének régészeti feltárásáról. SMMK 14 (2000), 252

66 FISCHER 1994, 280

67 CSIR VII, Kat-Nr. 14, Taf. 8, 3

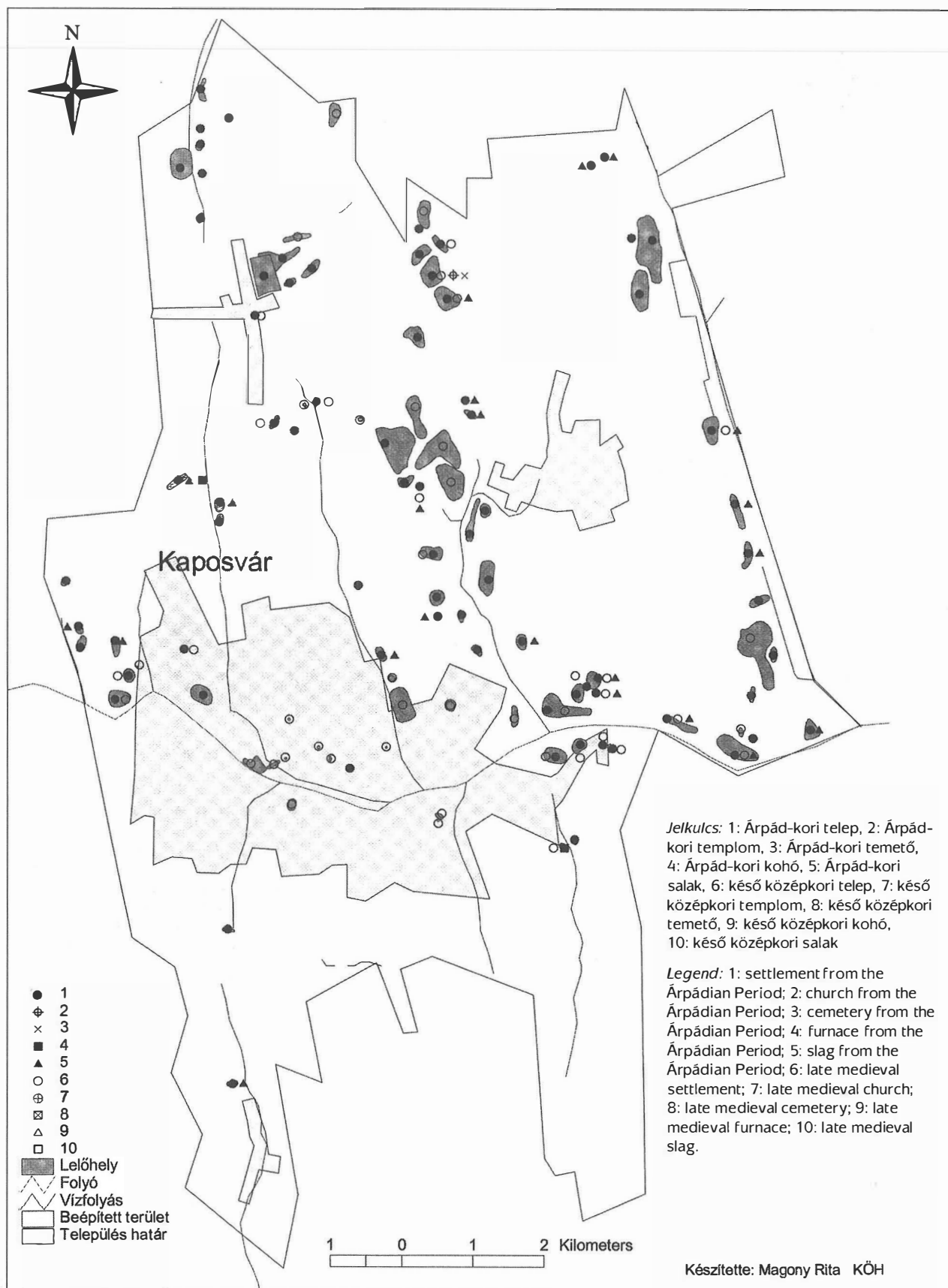
68 KOCSTUR 1964, 73

7. térkép: Kaposvár és környéke népvándorlás és honfoglalás kori lelőhelyei

Map 7: Sites of the Migration Period and the Conquest period at Kaposvár and its environs

8. térkép: Kaposvár és környéke Árpád-kori és késő középkori lelőhelyei

Map 8: Sites of the Árpadian Period and the Late Middle Ages at Kaposvár and its environs

A középkor kétségkívül két legjelentősebb lelőhelye a szentjakabi apátság (50.) és a kaposvári vár (19.) Ezen a két helyen azonban értelemszerűen nem találhattunk új adatot.

A források 12 olyan faluhelyet említene, melyekről feltehető, hogy a város határába esnek: Apáti, Csiget, Déshida, Füred, Kesző, Nebáncs, Omak, Rengősár, Szentjakab, Töröcske, Tokaj, Usuruslaka, Zarany.⁷⁰ Ehhez képest a négy faluhely valóban soványka eredmény, különösen akkor, ha azok azonosítása (Füredet és Szentjakabot kivéve) sem megoldott. A 119. lelőhelyen, a Deseda keleti partján, magas domb tetején talán Déshida falu állhatott, de erre sincsen semmi biztos adat. Lehetséges, hogy a Bárdos Edith által feltárt templomos hely Apáti (vagy Szentjakab) lehetett, mivel az apátsággal szemben, a Kapos északi oldalán van. Bizonyára ehhez tartozott a tőle nyugatra elterülő nagy telep, melyről adatunk van, hogy az apátság birtoka volt. Vele átellenben, a Deseda-torkolat nyugati oldalán is volt egy, azóta elpusztított falu, mely ugyancsak tartozhatott az apátsághoz. Rejtély maradt a forrásokban előforduló Zarom (Zarany) falu helye is, hiszen a helynévvel is támogatott részekben hatalmas lelőhelypusztítás folyt az elmúlt száz évben (Ólaki-dűlő, Kiszgát, a város északkeleti széle). A másik lehetséges helyen, Toponártól nyugatra (88-89.) ugyan ismerünk egy templomhelyet és körülötte temetőt, azonban az eddigi adatok alapján ez inkább újkori, mintsem középkori. Toponár például nem szerepel a középkori forrásokban, de semmi adatunk sincs arra nézve, hogy határában milyen település létezhetett. Töröcske ma is létező falu, Tokaj pedig határ-részként ismert, de középkori helyére vonatkozó adatunk egyáltalán nincs. Biztosnak látszik azonban, hogy a késő középkori Kaposvár a vár és a főtér között terült el, és temetője a Fő utca vonalában a belváros keleti széléig húzódott. Az 1061-ben alapított szentjakabi apátság történetét, birtokait részletesen ismerjük, régészeti feltárása és műemléki helyreállítása a hatvanas években történt meg.⁷¹

field walkings. From the 14 Avar period sites six were cemeteries and six were settlements where the uncovered furnaces and slag remains indicated that some sort of an iron metallurgical activity was practised there. (Map 7)

Iron furnaces and slag occurrences that suggested iron smelting were also found in the fields of Kaposvár. All the five furnace sites were known from excavations and former rescue excavations and one was proved to belong to the Avar period.⁶⁹ Most of the 34 slag sites yielded finds from the Árpadian Period.

To date, 80 sites from the Árpadian Period are known around the town. Cemeteries (2, 50, 96 and 119) and early Árpadian Period cemeteries of the commoners are known from sites nos. 68 and 168. Only three sites could be determined in the field as villages (45, 96 and 119) and two of them had a church. Most of the sites can be found in a row on the two banks of the broad valley of the Deseda and the same is true in the region of the Orci stream. Settlements from the Árpadian Period also occur on the banks of the other branches of the Kapos but relatively few sites are known from the two sides of the Kapos as compared to its significance and most of these sites can be found east of the town. (Map 8)

The number of the sites dated from the Late Middle Ages is 50. The cemeteries and the villages are identical with those of the Árpadian Period, the only new site is the probably medieval church of Füred (40), which could just as well have an antecedent in the Árpadian Period as the rest of the churches. It is even more possible since we know of a settlement of the Árpadian Period in the vicinity although it is not a really intensive one (39). The only difference in the location of the settlements is that there are evidently more traces in the inner territory of the modern town, which corroborates the theory about the late foundation of the town.

The two certainly most significant medieval sites are the monastery of Szentjakab (50) and the castle of Kaposvár (19). At these two sites we, naturally, could not find new data.

The sources mention 12 villages that were probably located in the fields of the town: Apáti, Csiget, Déshida, Füred, Kesző, Nebáncs, Omak, Rengősár, Szentjakab, Töröcske, Tokaj, Usuruslaka and Zarany.⁷⁰ The four villages are accordingly not sufficient especially when they have not been identified (apart from Füred and Szentjakab). Perhaps Déshida village stood on top of a high hill on the eastern bank of the Deseda at site no. 199, but no certain data support it. The village with a

70 1258: Apathy, 1397: Cygech, 1309: Deushyda, 1390: Fired, 1390: Kezou, 1443: Nebauch, 1403: Humagh, 1230: Rengeusar, 1492: Terepckhe, 1309: Tolkej, 1376: Wsuraslaka, 1375: Zarm. CSÁNKI 1894, 587, 598, 600, 606, 619, 631, 633, 638, 651, 652, 654, 657.

71 Sörös P.: Az elenyészett benczés apátságok. A pannonhalmi Szent Benedek rend története. II/1b. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ Bp. 1912, 238-252. Vö. még CSÁNKI 1894, 644. NAGY E.: Előzetes jelentés a kaposzentjakabi apátság feltárásáról. SMMK 1 (1973) 329-333. Тóти S.: Zselicszentjakab. In: Paradisum plantavit. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma 2001, 342-345.

69 Sites Kaposvár nos. 1, 10, 11, 25 and 67. Only the last one can be found south of the Kapos.

70 1258: Apathy, 1397: Cygech, 1309: Deushyda, 1390: Fired, 1390: Kezou, 1443: Nebauch, 1403: Humagh, 1230: Rengeusar, 1492: Terepckhe, 1309: Tolkej, 1376: Wsuraslaka, 1375: Zarm. CSÁNKI 1894, 587, 598, 600, 606, 619, 631, 633, 638, 651, 652, 654, 657.

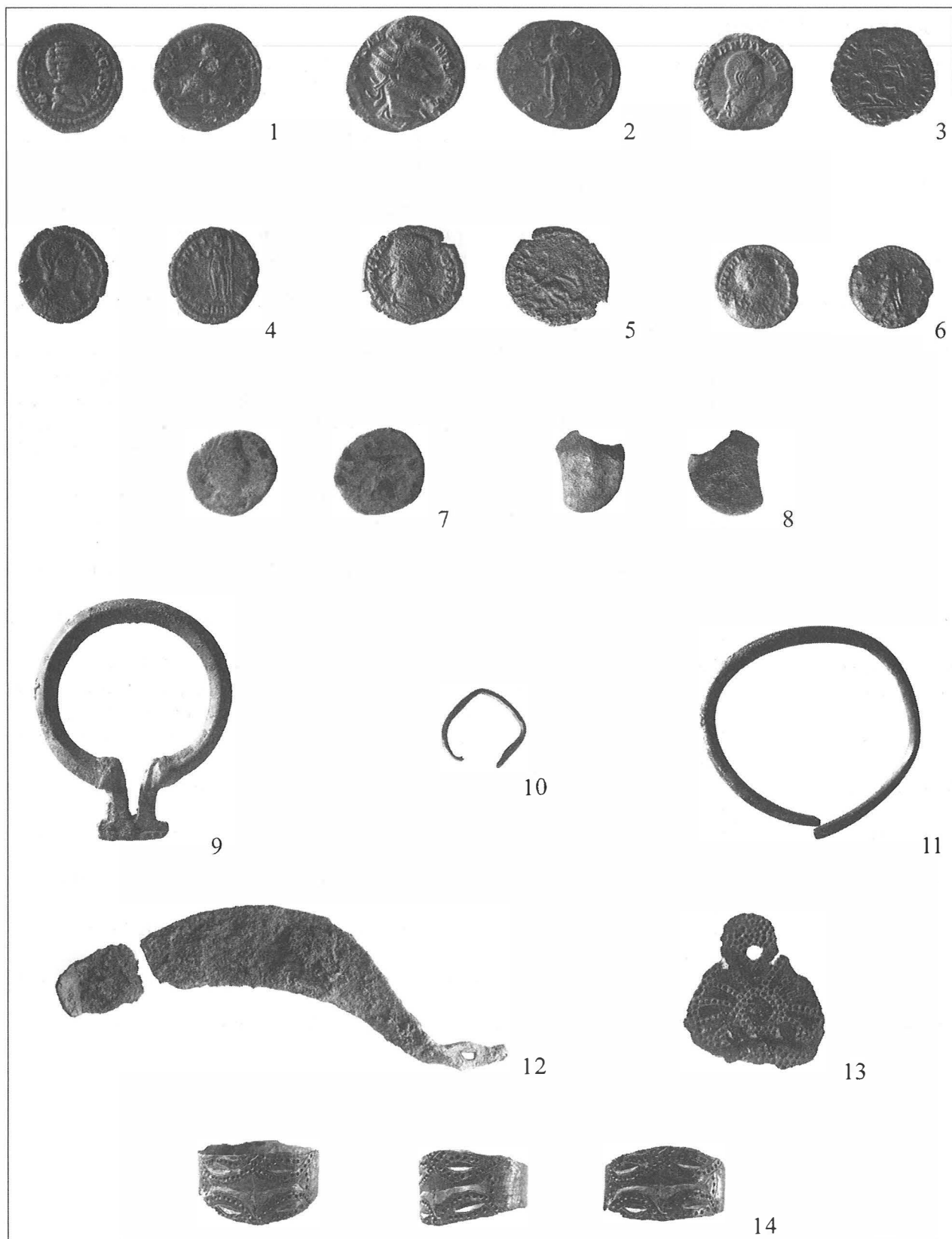
church uncovered by Edith Bárdos could be Apáti (or Szentjakab), since it can be found opposite the monastery on the northern side of the Kapos. The large settlement west of it probably belonged to it. We know that this was the property of the monastery. There was another later destroyed village opposite it on the western side of the mouth of the Deseda, which could also belong to the monastery. The site of Zarom (Zarany) village mentioned in the sources is enigmatic since a significant destruction of sites went on in the last hundred years in the areas marked by the same name (Ólaki-dűlő, Kisdát, the northeastern edge of the town). At the other possible place, west of Toponár (88-89), we know a village with a church and a churchyard, but

the results of the field walkings suggest that it was a modern and not a medieval site. Toponár is not mentioned in the medieval sources and we do not have any data indicating the existence of a village there. Törököske is a still existing village, while Tokaj is known as a field but we do not have data on its medieval location. It seems certain, at the same time, that the medieval Kaposvár lay between the castle and the main square and its cemetery extended along the Fő Street to the eastern edge of the inner city. The history and the lands of the Szentjakab monastery founded in 1061 are known in details, the archaeological excavation and the monument reconstruction were carried out in the 60's.⁷¹

71 Sörös P.: Az elenyészett benczés apátságok. A pannonhalmi Szent Benedek rend története. XIIb. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ Bp. 1912, 238-252. Vö. még CSÁNKI 1894, 644. NAGY E.: Előzetes jelentés a kaposszentjakabi apátság feltárásáról. SMMK 1 (1973) 329-333. TÓTH S.: Zselicszentjakab. In: Paradisum plantavit. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma 2001, 342-345

Irodalom • *References*

- BAKAY 1975 BAKAY K.: Kaposvár földjének őstörténete a legrégibb időktől a honfoglalásig. In: Kaposvár. Várostörténeti Tanulmányok. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1975. 854 p. 11–62.
- Intercisa BARKÓCZI, L. et al.: Intercisa I (Dunapentele-Sztálinváros). Geschichte der Stadt in der Römerzeit. ArchHung XXXIII. Budapest 1954.
- CSIR Sz. BURGER, A. (szerk.): Die Skulpturen des Stadtgebietes von Sopianae und des Gebietes zwischen der Drau und der Limesstrecke Lussonium–Altinum. CSIR Band VII. Corpus der Skulpturen der römischen Welt. Ungarn. Budapest 1991.
- CsÁNKI 1894 CsÁNKI D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest 1894, 860 p.
- CSIZMADIA–NÉMETH 1997 CSIZMADIA, G. – NÉMETH, P. G.: Roman Barrows in County Somogy. Balácai Közlemények 5 (1997) 43–45.
- CSIZMADIA–NÉMETH 2002 CSIZMADIA, G. – NÉMETH, P. G.: Römerzeitliche Hügelgräberfeld im Kom. Somogy. In: Römerzeitliche Hügelgräber in Transdanubien (Ungarn). Budapest 2002, 225–232.
- FISCHER 1994 FISCHER, T.: Römische Landwirtschaft in Bayern. In: Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein-Donau-Provinzen des Römischen Reiches. (hrsg. Bender, H. – Wolff, H.): Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Espelkamp 1994, 267–300.
- FUCHS 1988 FUCHS, G.: Römische Hügelgräber und Siedlungsplätze in der Steiermark – ihre topographische Beziehung. – Római halomsírok és települések Stájerországban. In: Noricum-pannoniai halomsírok (szerk. K. Palágyi Sylvia). Veszprém 1990, 83–98.
- GOHL 1907 GOHL Ö.: A szalacscai kelta pénzverő és bronzöntő műhely. Numizmatikai Közöny VI (1907) 47–64.
- GÖMÖRI 2000 GÖMÖRI J.: Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannóniában. Sopron 2000, 373 p.
- KOCZTUR 1964 KOCZTUR É.: Somogy megye régészeti leletkatasztere. RégFüz II/13 (1964)
- KOVÁCS 2000 KOVÁCS, P.: Nichtstädtische Siedlungen. In: Von Augustus bis Attila. Leben am ungarischen Donaulimes. Schriften des Limesmuseums Aalen 53. Stuttgart 2000, 73–78.
- MAGYAR 2000 MAGYAR K.: A Bodrog-alsó-büi nemzeti központ régészeti kutatása (1979–1999) SMMK XIV (2000) 115–161.
- MÜLLER 1975 MÜLLER R.: A fonyódi járás középkori településhálózata. Somogy megye múltjából. 6 (1975) 35–60.
- OLDENSTEIN 1976 OLDENSTEIN, J.: Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 57 (1976) 49–284.
- PALÁGYI–NAGY 2002 K. PALÁGYI, S. – NAGY, L.: Römerzeitliche Hügelgräber in Transdanubien (Ungarn). Budapest 2002, 283 p.
- PRT A pannonthalmi Szent Benedek Rend története I–XIIb. kötet. Szerk. Erdélyi László. Bp. 1901–1912.
- RKM Régészeti kutatások Magyarországon. – Archaeological Investigations in Hungary (Szerk. Kisfaludi Júlia)
- SZILÁRD 1967 SZILÁRD J.: Külső-Somogy kialakulása és felszínalaktana. Bp. 1967, 149 p.

2. kép, Fig. 2: Terepjáráson talált kisleletek – Small finds: 1. Somogyvámos 3. lh., 2. Somogyeszi 2. lh., 3. Bodrog 21. lh., 4. Somogyvámos 38. lh., 5–6. Kaposújlak 6. lh., 7. Osztopán 3. lh., 8. Kaposvár 57. lh., 9. Somogyeszi 6. lh., 10. Somogyjád 64. lh., 11. Somogyfajsz 18. lh., 12. Somogyjád 33. lh., 13. Pamuk 3. lh., 14. Osztopán 2. lh. (1–10. M. 1:1, 11–12. M. 1:2, 13–14. M. 1:1)